

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Інститут заочного та дистанційного навчання
Кафедра юридичної психології

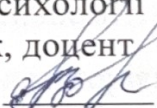
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

для здобуття ступеня вищої освіти магістра

на тему: *«Психологія натовпу. Особливості роботи поліцейських під час масових заходів з різними категоріями осіб в умовах війни»*

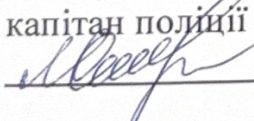
Виконав: здобувач 2 курсу
Спеціальність 053 «Психологія»
Гришко Інна Володимирівна
Індивідуальний навчальний план
№ 24-05 МПС
Мобільний телефон: +380630216579

Науковий керівник:

доцент кафедри юридичної психології
кандидат психологічних наук, доцент
Волуйко Оксана Миколаївна

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

18. 12 2025 р., протокол № 8
т.в.о. завідувача кафедри юридичної психології
доктор філософії в галузі психології,
капітан поліції

 Маріанна БУДАНОВА

Київ 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГІЇ НАТОВПУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС МАСОВИХ ЗАХОДІВ	
1.1. Психологія натовпу: основні теорії та концепції	8
1.2. Типологія натовпу та особливості окремих його різновидів	14
1.3. Правові та організаційні основи роботи поліції під час масових заходів ...	19
1.4. Психологічні особливості різних категорій учасників масових заходів.....	24
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПІД ЧАС МАСОВИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ВІЙНИ	
2.1. Організація та методологія емпіричного дослідження.....	33
2.2. Аналіз результатів дослідження психологічних особливостей роботи поліцейських з натовпом.....	35
2.3. Інтерпретація та узагальнення результатів емпіричного дослідження.....	41
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У СИТУАЦІЯХ МАСОВОГО СКУПЧЕННЯ ЛЮДЕЙ	
3.1. Система психологічної підготовки поліцейських до роботи з натовпом....	45
3.2. Практичні рекомендації щодо взаємодії поліцейських з різними категоріями осіб під час масових заходів.....	54
3.3. Організація психологічної підтримки та супроводу працівників поліції, які працюють з натовпом.....	62
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75

ВСТУП

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується значними соціально-політичними трансформаціями, які відбуваються в умовах повномасштабної війни. Як відомо, 24 лютого 2022 р. у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, Указом Президента введено воєнний стан. Ці обставини суттєво впливають на всі сфери життєдіяльності держави, зокрема на систему забезпечення публічної безпеки та порядку під час масових заходів. Діяльність Національної поліції України в умовах воєнного стану набуває особливої специфіки, оскільки правоохоронці мають виконувати свої професійні обов'язки в умовах підвищеної загрози, психологічної напруги та непередбачуваності ситуацій.

Масові заходи, незалежно від їх характеру – чи то мирні зібрання, культурні події, спортивні змагання, чи акції протестів – завжди створюють потенційні ризики для громадської безпеки. Психологія натовпу, як специфічне явище колективної поведінки, характеризується особливими механізмами функціонування, які відрізняються від індивідуальної психології. У натовпі люди схильні до деіндивідуалізації, емоційного зараження, підвищеної навіюваності та зниження критичності мислення, що може призводити до непередбачуваних реакцій та поведінкових проявів.

В умовах війни психологічні особливості натовпу набувають додаткових характеристик. Населення перебуває у стані хронічного стресу, тривоги, емоційної виснаженості, що значно підвищує ризики виникнення панічних реакцій, агресивної поведінки та масових безладів. Водночас поліцейські, які забезпечують порядок під час масових заходів, самі перебувають під впливом травмуючих факторів воєнного часу, що впливає на їх психологічний стан, професійну ефективність та здатність адекватно реагувати на складні ситуації.

Особливої актуальності набуває питання взаємодії поліцейських з різними категоріями осіб під час масових заходів. Серед учасників можуть бути особи різного віку, статі, соціального статусу, з різним психоемоційним станом та мотивацією участі. Особливої уваги потребують вразливі категорії – діти, літні

люди, внутрішньо переміщені особи, люди з інвалідністю, а також потенційно агресивні групи та провокатори. Кожна з цих категорій вимагає від поліцейських специфічних знань, навичок та психологічних компетенцій для ефективної та безпечної взаємодії.

Аналіз наукової літератури свідчить, що попри значну кількість досліджень з психології натовпу в класичних роботах Гюстава Ле Бона, Габріеля Тарда, Зигмунда Фрейда, Сержа Московічі та сучасних вітчизняних і зарубіжних вчених, питання специфіки роботи правоохоронних органів з масовими заходами в умовах війни залишається недостатньо вивченим. Бракує комплексних досліджень, які б враховували як психологічні особливості натовпу у воєнний час, так і психологічний стан самих поліцейських, їх готовність до роботи в екстремальних умовах та ефективність різних стратегій взаємодії з різними категоріями громадян.

Практична актуальність дослідження зумовлена нагальною потребою розробки науково-обґрунтованих рекомендацій щодо психологічної підготовки поліцейських до роботи під час масових заходів, формування ефективних протоколів реагування на критичні ситуації та створення системи психологічної підтримки працівників правоохоронних органів. Результати дослідження можуть бути використані для удосконалення навчальних програм підготовки поліцейських, розробки тренінгових модулів з управління натовпом та деескалації конфліктів, а також для формування ефективної системи психологічного супроводу особового складу Національної поліції України.

Дослідження охоплює широкий спектр теоретико-практичних питань, пов'язаних з психологією натовпу та особливостями професійної діяльності поліцейських під час масових заходів в умовах війни. Зокрема, у роботі розглядаються класичні та сучасні теорії психології мас, аналізуються психологічні механізми формування та функціонування натовпу, досліджуються типи натовпу та характерні для них поведінкові патерни (способи реагування).

Значна увага приділяється правовим та організаційним основам діяльності поліції під час масових заходів, аналізу міжнародного досвіду роботи правоохоронних органів з натовпом, вивченню специфіки масових заходів різного характеру та відповідних стратегій поліцейського реагування. Одним напрямком дослідження є вивчення психологічних особливостей різних категорій учасників масових заходів – вікових, гендерних, соціальних характеристик, особливостей поведінки вразливих груп населення та потенційно-небезпечних елементів.

Робота присвячена дослідженню специфіки діяльності поліцейських в умовах воєнного стану, аналізу додаткових викликів та загроз, з якими стикаються правоохоронці при забезпеченні порядку під час масових заходів на тлі військової агресії. Досліджується психологічний стан поліцейських, рівень професійного стресу, емоційного виснаження, ризику розвитку посттравматичних стресових розладів та професійної деформації.

Важливою складовою кваліфікаційної роботи є емпіричне дослідження практичного досвіду поліцейських у взаємодії з натовпом, аналіз типових ситуацій та інцидентів, вивчення ефективності різних стратегій реагування, виявлення основних труднощів та бар'єрів у професійній діяльності. На основі отриманих даних сформовано практичні рекомендації щодо психологічної підготовки поліцейських, розроблено ефективні тактики взаємодії з різними категоріями осіб та створено алгоритм психологічної підтримки працівників правоохоронних органів.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні психологічних особливостей роботи поліцейських під час масових заходів з різними категоріями осіб в умовах війни, а також у розробці практичних рекомендацій щодо оптимізації їх професійної діяльності та психологічного забезпечення.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення психології натовпу та виявити основні психологічні механізми колективної поведінки.

2. Дослідити правові та організаційні основи діяльності поліції під час масових заходів, проаналізувати міжнародний досвід роботи правоохоронних органів з натовпом.

3. Вивчити особливості професійної діяльності поліцейських під час масових заходів в умовах воєнного стану, проаналізувати типові ситуації та стратегії реагування.

4. Дослідити психологічний стан поліцейських, рівень професійного стресу та емоційного виснаження, виявити основні труднощі та бар'єри в їх роботі.

5. Розробити практичні рекомендації щодо психологічної підготовки поліцейських до роботи з натовпом, ефективних тактик взаємодії з різними категоріями осіб та організації системи психологічної підтримки працівників поліції.

Об'єктом дослідження є психологічні особливості професійної діяльності поліцейських під час масових заходів в умовах війни.

Предметом дослідження є специфіка взаємодії поліцейських з різними категоріями осіб під час масових заходів, психологічні механізми поведінки натовпу та психологічний стан правоохоронців в умовах воєнного стану.

Повномасштабна російська агресія проти України створила принципово нові умови для функціонування всіх державних інституцій, включаючи правоохоронну систему. Масові заходи в умовах війни набувають особливої специфіки. По-перше, психологічний стан населення характеризується підвищеною тривожністю, емоційною лабільністю, накопиченою втому від стресу, що робить натовп більш непередбачуваним та схильним до швидких емоційних реакцій. По-друге, під час масових заходів існує реальна загроза повітряних тривог та ракетних ударів, що вимагає від поліцейських не лише забезпечення порядку, але й організації швидкої евакуації людей до укриттів. По-третє, серед учасників заходів можуть бути провокатори, агенти ворога, особи, які поширюють паніку або дезінформацію, що потребує від поліцейських підвищеної пильності та вміння оперативно виявляти загрози.

Самі поліцейські також перебувають під впливом травмуючих факторів війни. Багато з них мають досвід бойових дій, втратили колег або близьких, переживають хронічний стрес через постійну загрозу життю. Це не може не позначатися на їх психологічному стані, професійній ефективності, здатності приймати зважені рішення в критичних ситуаціях та взаємодіяти з громадянами в емоційно напружених обставинах.

Тому і постає необхідність проведення дослідження за вищезазначеною темою. Бо існуюча система підготовки поліцейських до роботи під час масових заходів потребує суттєвого доопрацювання з урахуванням специфіки воєнного часу. Необхідні нові підходи до навчання, які б включали не лише технічні або тактичні аспекти, але й розвиток психологічних компетенцій – стресостійкості, емоційного інтелекту, навичок деескалації конфліктів, вміння працювати з різними категоріями населення в умовах підвищеної напруги.

Отже, проведення даного дослідження є актуальним та необхідним для формування наукового підґрунтя удосконалення діяльності Національної поліції України, підвищення ефективності та безпеки роботи правоохоронців під час масових заходів в умовах війни, а також для розробки комплексної системи психологічної підтримки та супроводу працівників поліції, що сприятиме збереженню їх психічного здоров'я та професійного довголіття.

Структура кваліфікаційної роботи представляє собою: вступ; зміст, представлений трьома розділами; висновок і список використаних джерел. Список джерел включає 48 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАТОВПУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС МАСОВИХ ЗАХОДІВ

1.1. Психологія натовпу: основні теорії та концепції

Забезпечення публічного порядку під час масових заходів та заворушень завжди вимагали від правоохоронних структур України концентрації великої кількості працівників, а безпосередня їхня діяльність мала публічний характер і помилки в організації правопорядку завжди мали широкий суспільний резонанс.

Діяльність поліції щодо забезпечення публічної безпеки пов'язується із застосуванням трьох основних практик (моделей):

- а) класичної;
- б) удосконаленої моделі поведінки натовпу;
- в) моделі «належної практики» [25].

Розглянемо їх детальніше та спробуємо прослідкувати еволюцію підходів до поліцейської діяльності щодо забезпечення публічного порядку і безпеки. Зокрема, перша з досліджуваних моделей виникла у Франції в ХІХ столітті. Вона пов'язувалась із поняттям «психологія натовпу», теорія про яку розроблялася від 1789 року і до кінця ХІХ століття. Підґрунтям для наукового пошуку стали численні масові заворушення, що відбувалися у Франції, та політична нестабільність, яка виникала внаслідок їх. Перший науковий виклад психології поведінки натовпу з'явився в 1876 році у трактаті Іпполіта Тена під назвою «Походження сучасної Франції». Він стверджував, що натовп являє собою «юрбу» або «збіговисько» із представників «нижчих верств населення», схильних до «вібрації нервового механізму», «зараження» і «гарячкості», завдяки чому «злочинці» та «ті, хто переховується від правосуддя» могли легко впливати на них. Дослідник рекомендував силам порядку виконувати роль «греблі», щоб протистояти «бурхливому потоку» грубих сил натовпу, і «за потреби бути деспотичними в протидії їхньому деспотизму».

Надалі психологію натовпу вивчав Гюстав Ле Бон, який виклав свої напрацювання в другій класичній праці «Психологія мас» (1895). Він вважав,

що через функціонування вищезазначених поведінкових механізмів натовпом керує не індивідуальна раціональність, а «закон ментальної єдності». Згідно з концепцією психолога, поведінка індивіда в натовпі носить несвідомий ірраціональний характер, якому, за словами вченого, властиві нетерпимість, догматизм, втрата почуття відповідальності, розумовий примітивізм і підвищена емоційність. Зокрема, у натовпі індивідуальна самосвідомість або ідентичність зникає, а її місце займає те, що Ле Бон називає «груповим розумом» або «расовим несвідомим», характерними ознаками якого є «імпульсивність, дратівливість, нездатність обмірковувати, відсутність міркування і критики, перебільшену чутливість» та «міркування натовпу примітивні і засновані тільки на асоціаціях». Під впливом цих механізмів окремий цивілізований індивід спускається «на кілька сходинок нижче по драбині цивілізації», натовп «є варваром» і «маси поважають тільки силу» [22].

Гюстав Ле Бон стверджує, що сучасна йому цивілізація є продуктом інтелектуальної творчої еліти, але життя європейського суспільства на порозі ХХ ст. знаменує собою початок якісно нового етапу розвитку: на заміну «ери еліти» приходять «ера натовпу», «ера маси». Початком занепаду цивілізації Ле Бон вважає настання «ери натовпу». Констатуючи очевидний факт, Ле Бон писав, що існує велика різниця між поведінкою людини, яка перебуває у звичайних умовах на самоті та її поведінкою при умові її знаходження в групі людей, де діють сили навіювання і гіпнозу.

Він трактує натовп як групу людей, що охоплені прагненням, почуттями і спільними настроями [14]. Науковець виділяє декілька характерних рис натовпу:

- зараженість спільною ідеєю;
- відчуття непоборності власної сили і всемогутності;
- втрата почуття відповідальності;
- нетерпимість, догматизм, схильність до навіювання;
- готовність до імпульсивних дій та бездумного слідування за лідерами.

Аналіз поведінки натовпу при воєнних діях та стихійних лихах показує, що навіть освічені, добропорядні люди часто перетворюються на мародерів, вбивць, гвалтівників. Натовп часто діє спонтанно, легковірною і йому властивий як високий героїзм, так і низьке злодійство. Всі натовпи Ле Бон поділяє на дві великі групи:

- «різномірні» (їх ще називають гетерогенними, наприклад, вуличні натовпи, що збираються стихійно і випадково на місці якоїсь події: зіткнення машин, аварії, нещасного випадку та з подібних випадків);
- «однорідні» (їх ще називають гомогенними, наприклад релігійні секти, східні касти або класи). На думку вченого, у масі стираються індивідуальні досягнення людей, і через це зникає їх оригінальність. За словами Гюстава Ле Бона, у натовпах діє закон «духовної єдності». Він є причиною перетворення індивіда, що потрапив у натовп, на безвольний автомат з придушеними раціональними початками, на ірраціональну істоту, що хоче досягти негайної некритичної реалізації ідей, що були нав'язані зовні. Наслідком перебування людини у натовпі є втрата нею індивідуальності, інтелекту, розумових задатків, тобто її деперсоніфікація, знеособлювання. Натовп завжди має бажання підкорятись комусь. Через це він створює кумира, ідола, божество. Кожен лідер завжди має за мету стати цим кумиром, не дивлячись на наслідки [14].

Французький соціолог і кримінолог Габріель Тард, який досліджував феномен натовпу, відзначав його емоційність, імпульсивність та нездатність до критичного мислення, на противагу більш організованим соціальним групам. Його роботи зосереджувалися на взаємодії та наслідуванні в суспільстві, а також на психології натовпу, де люди втрачають індивідуальність і діють як єдине ціле під впливом загальних емоцій та думок.

Основні ідеї Г. Тарда щодо натовпу:

– Індивідуальність проти натовпу: Г. Тард, як і інші соціологи, вважав, що в натовпі індивідуальна свідомість слабшає, а людина стає більш емоційною та схильною до наслідування;

– Запровадив поняття «душі натовпу», яка формується зі спільних реакцій та передачі інформації всередині групи, що впливає на її подальші дії;

– Натовп характеризується імпульсивністю, дратівливістю, відсутністю міркування та критики, а його дії швидко перетворюються на сукупні вчинки;

– Наслідування як основа ключового механізму соціальної взаємодії, що стає особливо вираженим у натовпі.

Таким чином, Габріель Тард аналізував натовп не як випадкове скупчення, а як специфічну соціальну групу з властивою їй психологією, де індивідуальні риси поступаються місцем колективним емоціям та поведінці [46].

На початку 20-х років ХХ століття австрійський психолог і невролог Зигмунд Фрейд спеціально вивчав конфлікт, що виникає між окремою особистістю та суспільством. У книзі «Масова психологія і аналіз людського «Я» (1921) Фрейд розмірковує над великими проблемами суспільства, виникненням світових релігій і громадських рухів. «Ми знаходимося на території психології натовпів, де не відчуваємо себе у своїй тарілці», – зазначає він. І саме йому належить вислів: «Достатньо буде зібратись разом великій масі людей для того, щоб всі моральні досягнення, що становлять їх індивідуальність, негайно розсіялися, а на їх місці залишилися лише найпримітивніші, найдавніші, найгрубіші психологічні установки».

Він намагається вирішити проблему: чому індивід за умови його включення в натовп, відчуває, думає і робить вчинки абсолютно інакше, ніж можна було б від нього очікувати. Причому З. Фрейд дуже часто використовує поняття «маса» як синонім поняття «натовп» [34]. При дослідженні людської маси, на його думку, необхідно вирішити наступні питання:

- У чому полягає сутність маси?
- Як їй вдається впливати на індивіда? Як з'являється її здатність впливати на душевну життя окремої людини?
- У чому полягає психічне перетворення, якому людина піддається в натовпі?

З. Фрейд стверджував, що особистість людини західної культури будується на динаміці свідомого і несвідомого: «В надрах натовпу придушення несвідомих тенденцій зменшується. Моральні заборони зникають, панують інстинкт і емоційність. Людина-маса діє як автомат, позбавлений власної волі. Вона опускається на кілька ступенів вниз по сходах цивілізації».

Все це показує регресію психіки в натовпі. Головне явище масової психології – несвобода окремої людини серед інших людей. Кожна людина має два види емоційних зв'язків. З одного боку, він пов'язаний з вождем, з іншого – з індивідами, тобто складовими маси. Просто людський натовп ще не є маса, поки в ній не встановилися ці два типи зв'язків.

На короткий час в масі зникає нетерпимість людей один до одного. Індивіди змушені терпіти іншого і не відчувати почуття ворожості. У масі з'являється обмеження самолюбства. Сутність маси полягає в новоутворених уподобаннях учасників маси один до одного. Феномен емоційної прихильності Зигмунд Фрейд позначив терміном «ідентифікація». Ідентифікація означає почуття прихильності, спільності з іншими людьми. Індивід пов'язаний з масою за допомогою безлічі ідентифікацій [29].

З. Фрейд виділяв два типи ідентифікації: еротичну та міметичну. Еротична означає ідентифікацію з людьми, якими б ми хотіли володіти (у сенсі об'єкта пристрасі). Міметична – це ідентифікація з людьми, що втілюють те, якими б ми хотіли бути. У психіці індивіда еротична ідентифікація переважає над міметичною. У психіці маси – навпаки. Отже, сутність маси та її здатність впливати на психіку людини, З. Фрейд пояснює за допомогою ідентифікації.

«Століттям натовпів» не випадково називали саме ХХ століття. Це визначення йому дав автор теорії соціальних уявлень Серж Московічі. Він почав свою кар'єру, вивчаючи механізми, за допомогою яких соціальні групи, які володіють знаннями, спотворюють себе від своєї первісної форми. Його роботи були спрямовані на вивчення процесів соціального впливу та способів, якими люди сприймають і розуміють соціальну реальність, а також він досліджував міжгрупові відносини та соціальні норми. У своїх дослідженнях

С. Московічі робив акцент на колективну психологію, слідував за динамікою групових рішень та формування консенсусів. Його теорія соціальних уявлень в даний час широко поширена в розумінні цього процесу.

Він проводить порівняння натовпу з соціальною твариною, яка зірвалася з ланцюга і, маючи могутню силу, здатна знищити творіння століть, подолати будь-які перепони, підкорити гори. У цьому позиція С. Московічі перетинається з позицією Г. Ле Бона в розумінні натовпу як руйнівного початку, а не творчого. У натовпі зникають відмінності між людьми і тоді вони в своїх жорстоких діях випліскують те, що накопичилося. Такі маси відіграють особливо велику роль саме в ХХ столітті в результаті урбанізації, індустріалізації, глобалізації тощо. Тому, на думку соціолога С. Московічі, психологія мас – є наукою про людину, ідеї якої склали історію, оскільки вона точно вказала на основні події нашої епохи, на «масовізацію» та «масифікацію». А маса є психологічним явищем, в якому індивідуальність зникає, а замість неї формується масова свідомість, отримуючи такі психологічні аспекти як імпульсивність, висока емоційність та спонтанність [43, 44].

С. Московічі робив акцент на тому, що маси та лідер повинні бути єдиним цілим задля того, щоб йшов процес масовізації. Він, як і класики Г. Ле Бон та Г. Тард, вважає, що для більшого опанування масами треба мати авторитет, адже саме він є дзеркалом свого натовпу і має гіпнотичну силу, яка здатна впливати на натовп і заслуговувати визнання, без якого він нічого не вартий. На думку дослідника, саме це є доказом того, що хоч технології у світі не стоять на місці і вдосконалюються – людська психологія залишається такою ж самою, як декілька століть тому.

Сучасні підходи до вивчення колективної поведінки об'єднують психологію, соціологію та комп'ютерні науки, зосереджуючись на системному аналізі, моделюванні (агентно-орієнтованому), нейронаукових методах для розуміння механізмів прийняття рішень, а також на великих даних та соціальних мережах для відстеження динаміки груп, що дозволяє вивчати не

лише поведінку в реальних колективах, але й прогнозувати їхній розвиток, від паніки до співпраці.

Комп'ютерне моделювання та симуляція передбачає створення віртуальних агентів з правилами поведінки, які взаємодіють у симуляціях. Це дозволяє досліджувати, як індивідуальні рішення призводять до колективних патернів, наприклад, поширення чуток, формування натовпу чи прийняття рішень.

Теорія складних систем розглядає колективи як самоорганізовані системи, де виникають непередбачувані властивості, які неможливо пояснити, аналізуючи лише індивіди. Цей підхід дозволяє вивчити, як малі зміни можуть призвести до великих зсувів у поведінці, інсайтів або переломних моментів.

Соціальна нейронаука використовує функціональну магнітно-резонансну томографію або ЕЕГ (електроенцефалографію) для дослідження мозкової активності під час групової взаємодії. Допомогає зрозуміти, як працюють механізми емпатії, соціального навчання, прийняття рішень у групі тощо.

Аналіз великих даних та соціальних мереж проводиться завдяки даним з соціальних мереж, мобільних пристроїв – для відстеження масових рухів, емоційного стану груп, формування «цифрових натовпів» та поширення інформації [33].

Еволюційні та біологічні підходи розглядають колективну поведінку через призму еволюційної теорії. Поведінка розглядається як адаптивний механізм, що забезпечує виживання.

Експериментальна психологія та економіка проводять лабораторні та польові експерименти, де учасники взаємодіють у контрольованих умовах, щоб перевірити гіпотези про групову динаміку (наприклад, теорія соціальної ідентичності, теорія суспільного вибору).

Такі підходи допомагають у прогнозуванні паніки, управлінні кризами, розумінні політичної мобілізації, розробці ефективних команд та навіть у створенні кращих інтерфейсів для взаємодії людей та роботів.

1.2. Типологія натовпу та особливості окремих його різновидів

Загалом, натовп як соціально-психологічний феномен являє собою стихійно утворене скупчення людей, об'єднаних спільною емоційною реакцією на певну подію чи ситуацію. Учасники натовпу стають спільністю лише тією мірою, якою вони охоплені однаковою негативною, руйнівною емоцією щодо якихось осіб, настанов, подій. На відміну від організованих груп, натовп характеризується тимчасовістю існування, слабкою структурованістю та особливими психологічними механізмами функціонування, які докорінно змінюють поведінку індивідів. Найбільш сприятливим середовищем для виникнення масової стихійної поведінки є великі стихійні групи (масові скупчення громадян).

Класифікація натовпів базується на різних критеріях, серед яких найважливішими є спрямованість активності та ступінь організованості [27]. Серед джерел інформації можна зустріти різні типології натовпу. Так, якщо за основу береться така ознака, як керованість, то виділяють наступні його різновиди (типологія за Г. Ле Боном):

✓ Пасивний натовп, який збирається заради спостереження за певною подією. Його характерною ознакою є відсутність/прихованість емоційного збудження. За таких умов люди слабо пов'язані між собою інформацією, а отже не можуть спільно діяти. Вони спокійно очікують на щось або хаотично і відносно незалежно один від одного пересуваються (наприклад, натовп людей на вокзалі; глядачі вуличної вистави, свідки аварії);

✓ Активний натовп – характеризується цілеспрямованими діями. Люди перебувають у стані емоційного збудження, яке породжує психологічну готовність діяти спільно. У присутніх формуються подібні соціальні установки на певні форми поведінки; з'являються зв'язки між людьми, стає більш інтенсивним обмін інформацією. У стані внутрішньої активності натовп психологічно готовий до спільної дії, але ще не діє;

Активний натовп може проявлятися у наступних його різновидах:

1) конвенціональний – учасники масового дійства, що значно виходить за межі повсякденного життя. Їм притаманний підвищений емоційний фон, інтенсивний характер зовнішніх експресивних проявів (наприклад, передсвятковий чи сезонний розпродаж товарів, ярмарок, масові гуляння);

2) експресивний – учасники масового видовища, що має високий рівень емоційності. Учасниками притаманні спільні чи подібні поведінкові прояви, активність, відчуття ідентифікації себе з присутніми. На форму вияву їх почуттів впливають стереотипи, норми й традиції певного соціального, національного, професійного середовища (наприклад, дискотека, карнавал, народні свята);

3) екстатичний – велика група людей, які перебувають у стані несамовитості внаслідок взаємного емоційного зараження, що поступово та ритмічно зростає внаслідок безперервної динаміки їхнього впливу один на одного (рок-концерти, масові релігійні ритуали тощо). Підвищений емоційний фон, надзвичайно високий показник інтеграції учасників зумовлюють тут високий рівень потенційної готовності до негайних активних дій за наявності навіть незначного поштовху;

4) панічний – більшість учасників несподівано або поступово впадають у стан жаху та розпачу, починають поводитися ідентично і рухатися в тому напрямі, що видається їм шляхом до уникнення небезпеки, причому її реальність чи уявність не має при цьому значення. Тотожність дій людей в умовах паніки не виключає можливих індивідуальних проявів. Такий натовп надзвичайно рухливий, тому що єдине прагнення індивідів у його складі – уникнути небезпеки будь-яким чином;

5) грабіжницький – його представники об'єднані негативною емоцією та прагненням до негайного досягнення корисливої мети, задоволення певних потреб за рахунок перерозподілу матеріальних благ у суспільстві («бунт бідних проти багатих»). Вони знаходяться в критичному стані емоційної збудженості та напруженості, переживаючи почуття власної могутності і безкарності. Такому натовпу притаманний високий ступінь інтеграції присутніх (кожний

бере участь у корисливих діях), а стимулом до активних дій часто стає провокаційна інформація, що надійшла ззовні (спільне прагнення отримати якусь вигоду, матеріальну цінність чи благо, що проявляється в боротьбі за подарунки, повернення вкладів, мародерство).

б) агресивний – характеризується високим рівнем емоційного збудження, внутрішньої і зовнішньої активності. Охоплює велику групу людей, які намагаються вирішити ті чи інші проблеми за допомогою насильства, що може мати випадковий та неупорядкований характер (наприклад, пошкодження транспорту), але частіше спрямоване на досягнення певної мети (насильницькі дії стосовно конкретної особи чи групи осіб). У такому натовпі надзвичайно високі показники емоційної збудженості, напруженості та згуртованості; у більшості учасників високий рівень готовності до активних дій. З часом у цьому натовпі з'являється новий стан, пов'язаний із накопиченням психічного напруження людей, відчуттями відчаю, гніву тощо. Основною особливістю агресивного натовпу є деструктивна, руйнівна поведінка щодо предметів і людей (наприклад, футбольні фанати).

Безумовно, що внаслідок надзвичайно високої динамічності межі між окремими різновидами натовпу досить мінливі: конвенційний може швидко стати грабіжницьким; експресивний – екстатичним, кожен із перерахованих – панічним або агресивним.

✓ Стихійний натовп – формується й проявляється без організуючого начала з боку конкретної фізичної особи;

✓ Керований натовп – формується й проявляється під впливом з самого початку або згодом конкретної фізичної особи, яка є в даному натовпі її лідером.

Будь-який із вищезазначених різновидів натовпу є соціально небезпечною формою масової поведінки, оскільки він створює загрозу для громадської безпеки; його учасники порушують громадський порядок, можуть проявляти непокору або протидіяти законним вимогам представників влади, що набуває в окремих випадках характеру адміністративних правопорушень та

кримінальних злочинів (групові порушення громадського порядку, масові безпорядки).

Розрізняють наступні психологічні механізми функціонування натовпу:

Механізм деіндивідуалізації – це один з ключових психологічних механізмів функціонування натовпу. Цей процес полягає в частковій або повній втраті індивідом усвідомлення власної ідентичності та особистої відповідальності за свої вчинки. Перебуваючи в натовпі, людина відчуває ефект «розчинення» в масі, що призводить до зниження самоконтролю та критичного мислення. Анонімність, яку забезпечує натовп, знімає внутрішні психологічні бар'єри та соціальні заборони. В умовах деіндивідуалізації активізуються архаїчні пласти психіки, послаблюється вплив моральних норм та раціональних установок. Людина починає діяти імпульсивно, керуючись первинними емоціями та інстинктами. Саме механізм деіндивідуалізації пояснює, чому законослухняні громадяни в складі натовпу здатні вчиняти дії, які в нормальному стані вважали б неприйнятними – від вандалізму до актів насильства. Фізична близькість багатьох людей створює відчуття сили та безкарності, що додатково посилює цей ефект.

Механізм емоційного зараження в натовпі являє собою мимовільну передачу емоційного стану від однієї людини до іншої в умовах безпосереднього контакту. У натовпі цей процес набуває лавиноподібного характеру: емоція, що виникла у декількох індивідів, миттєво поширюється на всю масу, при цьому багаторазово підсилюючись. Механізм емоційного зараження базується на здатності людини до мімікрії, емпатії та неусвідомленого наслідування емоційних проявів оточуючих. Особливістю цього феномену є те, що емоції в натовпі завжди спрощуються та інтенсифікуються. Складні, амбівалентні переживання редукуються до елементарних: страху, гніву, радості, захоплення. Емоційне зараження відбувається через міміку, жести, інтонації, що робить його практично невідконтрольним свідомості. Циркулярна реакція, коли емоція передається по

колу та повертається підсиленою, створює ефект резонансу, перетворюючи натовп на єдиний емоційний організм.

Механізм навіюваності у натовпі досягає максимальних показників. Цей механізм полягає в некритичному сприйнятті інформації, ідей та закликів до дії без їх раціонального аналізу. В умовах натовпу різко зростає довіра до будь-яких тверджень, особливо якщо вони емоційно забарвлені та відповідають домінуючому настрою маси. Люди стають надзвичайно сприйнятливими до чуток, які поширюються зі швидкістю епідемії, при цьому спотворюючись та набуваючи фантастичних рис.

Підвищена навіюваність пояснюється кількома факторами: зниженням критичності мислення внаслідок деіндивідуалізації, емоційним збудженням, яке блокує раціональні функції психіки, та потребою в орієнтирах для дії в невизначеній ситуації. Лідери натовпу або провокатори вміло використовують цей механізм, застосовуючи прості гасла, категоричні судження та заклики, що резонують з емоційним станом маси [28]. Навіювання в натовпі не вимагає логічної аргументації – достатньо емоційної переконливості та авторитетності джерела.

Розуміння цих психологічних механізмів має важливе практичне значення для профілактики деструктивних проявів натовпу та управління масовими заходами. Усвідомлення природи цих процесів допомагає індивіду зберігати критичність мислення навіть у складі великих скупчень людей.

1.3. Правові та організаційні основи роботи поліції під час масових заходів

Перше наукове визначення поняття масових заходів з'явилося в 1985 році: масові заходи визначались як сукупність дій соціального життя з участю великої кількості громадян, які здійснюються з метою задоволення політичних, духовних, фізичних та інших потреб громадян, виступають формою реалізації їх прав і свобод, а також формою соціального спілкування між людьми і способом вироблення єдності установок особистості і суспільства в цілому [21].

Це була перша спроба дослідження змісту вказаного поняття, воно має дуже розмиті межі явища, яке описує, цінність його полягає в іншому.

За останні 40 років визначення масових заходів набувало різних значень, зокрема:

- великі громадсько-політичні, спортивні, культурні та інші заходи, в яких бере участь велика кількість учасників, туристів, гостей і місцевого населення;

- організовані чи санкціоновані компетентними державними органами чи громадськими організаціями дії значних груп людей, що здійснюються на основі звичаїв і проходять у громадських місцях;

- організована, санкціонована або несанкціонована форма активних дій великих груп людей у громадських місцях з метою виявлення їхньої волі, захисту своїх прав і свобод, законних інтересів, задоволення в економічній, політичній, соціально-культурній, інших матеріальних та духовних сферах.

Для класифікації масових заходів насамперед потрібно визначити їх суспільну небезпеку та цілеспрямованість.

По змісту і напрямку масові заходи можна поділити на: суспільно-політичні, культурно-масові, спортивно-масові, релігійно-конфесійні та інші.

До суспільно-політичних заходів відносять збори, мітинги, демонстрації, вуличні походи, пікетування, страйки тощо.

Культурно-масові заходи включають театралізовані вистави, карнавали, фестивалі, дискотеки, народні гуляння, виступи артистів, шоу-програми, вечори відпочинку і ін. Для них характерні різні форми неколективної поведінки, взаємовідносин людей, збір людей різних спільнот та поколінь, інтересів. В такій масі людей немає сформованих (або майже немає) груп із злочинними намірами. Така категорія людей діє, як правило, одноосібно [18].

Крім цього, в Україні проводяться міжнародні конгреси, саміти, симпозіуми, конференції, фестивалі, спортивні змагання, в яких приймають участь представники багатьох закордонних країн. Масові заходи проводяться за ініціативою профспілкових, громадських та спортивних організацій і мають велике державне і політичне значення.

Наведені визначення масових заходів та їх класифікації дозволяють дійти висновку що є заходи надзвичайної небезпечності та стихійності. Роль правоохоронних органів у забезпеченні правопорядку таких заходів є вкрай важливою, оскільки саме правоохоронці підтримують публічний порядок, забезпечують публічну безпеку під час масових заходів [17].

Серед нормативно-правової бази, яка регламентує діяльність органів Національної поліції України у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку, в першу чергу є акти загальної дії – Конституція України, закони України «Про Національну поліцію» та «Про Національну гвардію України», «Про правовий режим воєнного стану», «Про національну безпеку України» (в редакції від 05.10.2025). До спеціальних законів слід віднести закони України «Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів» (в редакції від 02.08.2023), «Про ратифікацію Європейської конвенції про насильство та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів, і зокрема футбольних матчів» (від 15.11.2001), «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» (редакція від 15.03.2022) [1-7].

До підзаконних нормативно-правових актів, що регламентують зазначену сферу діяльності, належать постанова Кабінету Міністрів України від 25.04.2012 № 341 «Про затвердження Порядку організації робіт із забезпечення громадського порядку та громадської безпеки під час проведення футбольних матчів»; накази МВС України від 10.12.2015 № 1560 «Про затвердження Інструкції про порядок переведення органів Національної поліції України на посиленій варіант службової діяльності» (в редакції від 06.04.2023); від 16.06.2014 № 567 «Про затвердження Положення про військові частини і підрозділи з охорони громадського порядку Національної гвардії України» (в редакції від 12.07.2019); від 09.11.2021 № 1179 «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських» (в редакції від 04.11.2022).

Право на мирні зібрання громадян є необхідним і важливим компонентом збереження, розвитку та критичної оцінки культурних, соціальних норм, і

цінностей, для збереження й вираження ідентичності меншин, а також для забезпечення підзвітності влади. Захист права на мирні зібрання має вирішальне значення для створення толерантного і плюралістичного суспільства, в якому можуть мирно співіснувати різні групи населення. Відповідно до міжнародного та національного законодавства щодо забезпечення реалізації та захисту прав людини, уповноважені державні органи мають відповідні зобов'язання щодо поваги й захисту прав, свобод людини і громадянина, відповідно і несуть відповідальність в цій сфері. Важливе значення у виконанні завдання щодо захисту прав та свобод громадян покладено на органи та підрозділи Національної поліції України, оскільки відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію», одним із ключових завдань поліції є охорона публічного порядку та безпеки. З метою задоволення вимог суспільства й держави та виконання законних зобов'язань органи та підрозділи Національної поліції України повинні розвиватися разом із суспільством та адаптувати відповідні методики захисту прав і свобод людини та громадянина [9].

Дії поліцейських під час проведення масових заходів опрацьовували та займались проблемами їх реалізації такі науковці та вчені: В.В. Біліченко, О.В. Батченко, Н.Д. Туз, О.О. Панова, В.В. Сокурєнко та багато інших.

В Україні масові безлади мають у переважній більшості політизований характер. Як свідчать статистичні дані, впродовж останніх двох років перед початком повномасштабного вторгнення в Україну країни-агресора, кількість масових заходів і акцій в Україні постійно зростала, в середньому щороку в них брали участь близько 7 млн. громадян. Структурно-масові заходи, що проводяться в нашій державі, за дослідженнями, поділяються таким чином: 50 % – громадсько-політичні акції, майже 31 % заходів пов'язані з блокуванням транспортних комунікацій, 10 % – з голодуванням, 3 % – зі страйками та 6 % – з іншими явищами. Враховуючи підвищення безпеки під час воєнного стану та мінімізацію ризиків для громадян під час масових заходів, органам Національної поліції важливо приймати правильні управлінські рішення з

урахуванням правових, організаційних і психологічних аспектів для запобігання виникненню масових порушень громадського порядку, адже одним із основних результатів правоохоронної роботи має бути підтримання громадського порядку та безпеки [10].

Вивчення особливостей організації діяльності органів поліції щодо забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів, потребує з'ясування як теоретичного підґрунтя цього явища, так і висвітлення найбільш типових помилок, що трапляються на практиці.

До принципів забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів можна віднести наступні.

1) універсальні принципи (верховенства права; законності; пріоритету та дотримання прав і свобод людини та громадянина; відкритості, прозорості та гласності; контролю; відповідальності тощо);

2) спеціальні принципи (політичної нейтральності; чіткого розмежування повноважень та взаємодії органів державної влади у забезпеченні публічної безпеки; взаємодії з громадськістю на засадах партнерства; пріоритету превентивних заходів і мирних (договірних) засобів у розв'язанні конфліктів; своєчасності та адекватності заходів захисту публічних інтересів реальним і потенційним загрозам; вибору конкретних засобів і шляхів забезпечення публічної безпеки на підставі необхідності своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз публічним інтересам; запобігання проявам насильства та неналежній поведінці з боку учасників масових заходів, антисоціального та расистського проявам; формування доброзичливих відносин між всіма суб'єктами правовідносин у сфері підготовки та проведення масових заходів; взаємної поваги та пошуку компромісних рішень, тощо) [26].

Визначено суб'єктів забезпечення публічної безпеки і порядку під час масових заходів:

- Президент України;
- Верховна Рада України;
- Кабінет Міністрів України;

- 🌐 Міністр внутрішніх справ України;
- 🌐 Національна поліція України;
- 🌐 Національна гвардія України;
- 🌐 Судові органи;
- 🌐 Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування;
- 🌐 Громадські формування з охорони громадського порядку;
- 🌐 Громадяни, громадські об'єднання;
- 🌐 Інші організатори та учасники масових заходів.

Під об'єктами публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів визначаються публічні інтереси суспільства, а саме: умови життєдіяльності, звичний режим життя, духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності суспільства, а також права, свободи та інтереси людини та громадянина.

1.4. Психологічні особливості різних категорій учасників масових заходів

Події, що відбуваються в Україні, вимагають від психологів глибокого розуміння особливостей масової поведінки, її чинників та знання способів управління масовою поведінкою в критичних ситуаціях. Історичний досвід свідчить, що зростання масової активності населення є надійним орієнтиром наявного соціального напруження, коли існує конфлікт між реальними потребами людей і неможливістю їх задоволення. У таких умовах навіть організований масовий виступ або повсякденний соціальний конфлікт можуть створити суттєву загрозу громадській безпеці.

В існуючих визначеннях масової поведінки, які мають багато спільного, маса розглядається як група людей, що не має спільної мети й позиційно-рольової організації, але об'єднаних подібністю емоційного стану та спільним об'єктом уваги. Представники вітчизняної науки в межах юридичної психології також вивчали явища масової поведінки. Г.П. Предвечний дав визначення

психологічних феноменів і різновидів натовпу; Л.І. Казміренко, А.В. Серьогіна – аналізували причини та динаміку формування і розвитку натовпу; Б.Ф. Поршнева, Б.Д. Паригіна, Г.М. Андреева, Т.М. Малкова приділили увагу дослідженням закономірностей та механізмів впливу на учасників натовпу. Таким чином, факти масової поведінки, які відбувалися в різні епохи на територіях різних країн протягом усієї історії розвитку людства, привернули увагу філософів та істориків, психологів та криміналістів, соціологів та політологів.

За описами учасників подій, де головним героєм стає активна стихійна маса, можна зрозуміти, наскільки поведінка натовпу лякала та була непередбачуваною. Тому дослідники як минулого, так і сучасності, у першу чергу, звертають увагу саме на агресивні прояви масової активності [43, с.92].

Так, І. Тен – французький філософ з приводу натовпу під час французької революції писав, що образ дії натовпу – насильство, що цілком відповідає її природі: усе, що робить їй опір, знищується нею. Сучасні українські політологи В. Ребкало, В. Бебик та А. Пойченко вважають, що навіть культурна людина в натовпі може стати варваром, у неї може з'явитися схильність до порушень громадського порядку. Але ступінь масової активності, яка стосується і поведінки відвідувачів масових заходів, може бути різною.

При об'єднанні малих груп, що складаються з індивідів, які обурюються з певного приводу, в досить велику групу, різко зростає ймовірність прояву стихійної масової поведінки. Така поведінка може бути спрямована на вираження почуттів, оцінок і думок, що їх переживають люди, або на зміну ситуації через дію. Часто суб'єктом такої стихійної поведінки стає агресивний натовп.

Агресивний натовп – безструктурне скупчення людей, позбавлених ясно усвідомлюваної спільності цілей, але взаємно пов'язаних подібністю емоційного стану, загальним об'єктом уваги та готовністю до негайної дії. Має високий рівень емоційного збудження та внутрішньої і зовнішньої активності. Поступово накопичується психічне напруження, забарвлюється відчуттями

відчаю, гніву тощо, які штовхають людину на деструктивну, руйнівну поведінку, яка може бути націлена на предмети та людей.

Агресивним за певних умов може стати будь-який різновид натовпу: внаслідок надзвичайно високої динамічності межі між окремими різновидами натовпу досить мінливі. Загалом всі види натовпу можуть легко переходити від одного стану до іншого, внаслідок чого ними легко і водночас важко керувати.

Ступінь вираженості змін психіки учасників агресивного натовпу може бути різноманітним: від незвичайності емоційних проявів до повної втрати спроможності самоконтролю, що залежить від індивідуально-психологічних особливостей конкретної людини, але значно більшою мірою – від спрямування поведінки натовпу, кількості його учасників, їх складу, етапу розвитку подій.

Крім агресивного, з його негативними наслідками, можна спостерігати натовп пасивний або активний. Характерною ознакою пасивного натовпу є відсутність або прихованість емоційного збудження. У ньому люди майже не пов'язані між собою, не мають прагнення спільно діяти, відносно незалежні один від одного. Якщо люди знаходяться в стані емоційного збудження, готові діяти спільно, мають схожі соціальні установки, види реакцій, форми поведінки і зв'язок між ними міцнішає, стає інтенсивнішим обмін інформацією, то такий натовп стає активним. У стані внутрішньої активності натовп психологічно готовий до спільних дій, але ця готовність залишається потенційною, а реально діючий, це той, що зовнішньо виявляє поведінкову активність.

Узагальнення поглядів сучасних науковців та аналіз практики діяльності працівників МВС України дають змогу визначити наступні групи чинників, що зумовлюють сукупний вплив на процес формування і розвитку масової стихійної поведінки: об'єктивні, суб'єктивні, соціальні, соціально-психологічні та індивідуально-психологічні [17, с. 254]. Між різними видами натовпу існують суттєві розбіжності, при цьому реальним є факт швидкої трансформації натовпу з одного виду в інший під впливом ряду факторів (рис. 1). Серед них найбільш досліджені:

🌐 Соціально-психологічні чинники – механізми впливу людей один на одного в масових скупченнях: механізм притягнення/привертання уваги людей до певної події, залучення до неї присутніх; механізми наслідування, навіювання, емоційного зараження та механізм групової могутності.

Соціальні (довготривалі та ситуативні) чинники є об'єктивними стосовно поведінки людей, в тому числі й агресивної. Чинниками довготривалої дії слід вважати економічні, соціальні, політичні та інші умови життя в суспільстві, що формують і спонукають негативні соціальні настрої.

Ситуативним чинниками можуть стати час (пора року та година доби), місце виникнення події, кількість присутніх. Незважаючи на значне різноманіття, існують певні закономірності їх впливу: масова поведінка найбільш характерна для весни та осені, неробочих днів (вихідних та святкових); місцем її виникнення найчастіше є центральні площі населених пунктів, місця масового відпочинку та перетини транспортних артерій.

Окрім цього, має значення соціально-психологічна специфіка конкретного скупчення: кількість учасників, раптовість виникнення події та ступінь її невизначеності (небезпечності), високий ступінь невизначеності обставин та динамічність розвитку подій.

🌐 Індивідуально-психологічні особливості осіб. До них можна віднести: вікові особливості – недостатність усвідомленого особистісного, соціального досвіду у представників молоді; консерватизм, песимізм у похилих людей; особливості нервової системи – невірноваженість, імпульсивність, збудливість; характерологічні – конфліктність, конформність, навіюваність, недостатній розвиток вольової регуляції поведінки; особливості когнітивної сфери – стійкі переконання та установки, некритичність, низький рівень інтелектуального розвитку та пластичності мислення.

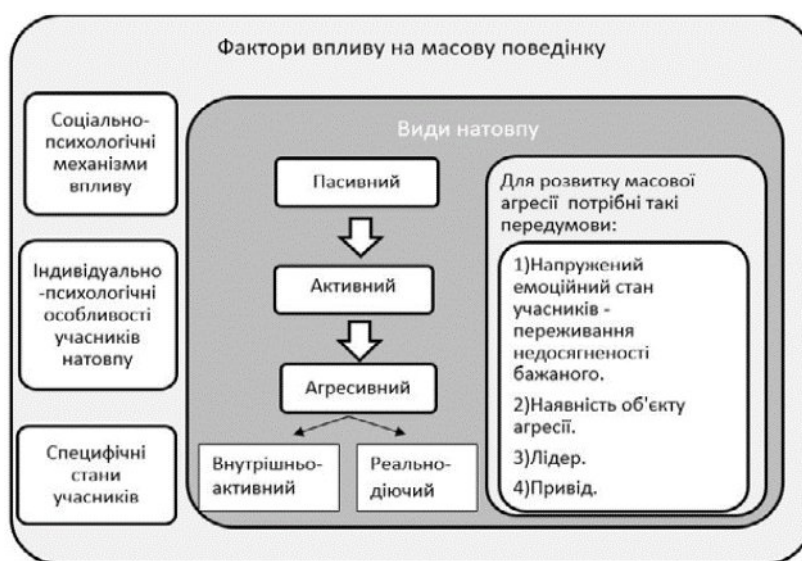
🌐 Специфічні стани організму (сп'яніння, наркотичне збудження) та індивідуальні психічні стани (роздратування, фрустрація тощо).

Процес трансформації відбувається поступово зі зміною ступенів активності маси, від публіки до натовпу, від пасивного натовпу до активного та

агресивного. У масових діях, спрямованих на нанесення фізичної чи психологічної шкоди або на знищення інших людей або груп людей, за зовнішньою агресією – грізною і руйнівною силою, завжди стоїть внутрішня агресивність, що виникає як реакція на переживання недоступності бажаного, нездоланності якихось перешкод.

Для розвитку масової агресії потрібний конкретний привід, лідер, здатний вплинути на натовп та конкретний об'єкт, на який буде спрямовано агресивні дії. Особливу роль у розвитку агресії відіграють такі характеристики маси, як анонімність членів, підвищена емоційність та імпульсивність [39]. Оцінка чисельності натовпу має неабияке значення. Добре відомо, що за кількістю людей, які намагаються вийти одночасно з приміщення, наприклад, при пожежі, можна визначити, виникне паніка чи ні.

Рисунок 1

Основним механізмом розвитку масової стихійної поведінки у більшості випадків є циркулярне спілкування, що впливає на поведінку і вчинки людей. Цю властивість свідомо використовують організатори політичних акцій, масових гулянь, видовищ тощо.

За надзвичайних ситуацій (стихійні лиха, епідемії тощо) таке спілкування розгортається стихійно, мимовільно. У масових формах поведінки великих контактних груп людей велику роль відіграють неусвідомлені процеси. На основі емоційного збудження виникають стихійні дії з причини будь-яких

вражаючих подій, що стосуються основних цінностей людей у процесі, наприклад, їхньої боротьби за свої інтереси й права.

Отже, з психологічного погляду натовп є неорганізованим скупченням позбавлених спільної усвідомленої мети людей, які перебувають у стані емоційного збудження. Нерідко під час дій натовпу з'являються сили, котрі намагаються організувати його і використати як інструмент для досягнення певної мети. Дії цих сил за своїм змістом не мають майже нічого спільного з явищем натовпу як такого.

Психологічні особливості поведінки індивіда в натовпі характеризуються:

- посиленням залежності поведінки від натовпу, зниженням самоконтролю.

Індивід несвідомо підкоряється зовнішньому впливу великої групи людей, тобто зростає екстернальність (зовнішній вияв) і знижується інтернальність (внутрішня регуляція) його поведінки;

- деіндивідуалізацією поведінки. Вона виявляється в уподібненні психологічних проявів, унаслідок чого поведінка різних людей втрачає самотність;

- зниженням інтелектуальних якостей. У натовпі люди не спроможні тривалий час утримувати увагу на одному і тому самому об'єкті. У них посилюється некритичність мислення. Все це зумовлює відповідні особливості перероблення інформації: в натовпі людина легко сприймає, швидко переробляє і транслює будь-яку інформацію, мимовільно перекручуючи її;

- підвищеною навіюваністю. У натовпі індивід може легко повірити у незвичну інформацію, піддаватися абсурдним закликам тощо;

- підвищеною фізичною, психофізичною і психічною активністю. Індивід у натовпі мобілізує всі свої ресурси, внаслідок чого виявляє незнані до того можливості (підняти важкий предмет, високо стрибнути та ін.);

- проявами незвичної, нетипової, непередбачуваної поведінки [20].

Різноманітні поведінкові прояви індивідів у натовпі і натовпу загалом часто бувають надзвичайно небезпечними як для оточення, так і для тих, хто є його частиною.

Соціальні психологи відзначають ряд психологічних особливостей, які властиві всій психологічній структурі цього утворення й виявляються як в когнітивній сфері, так і в емоційно-вольовій. У когнітивній сфері агресивний натовп демонструє різноманітні психологічні особливості, а саме:

Нездатність до усвідомлення. Важливими психологічними характеристиками агресивного натовпу є його позасвідомий характер, інстинктивність і імпульсивність. Починає діяти некерований «стадний інстинкт», особливо коли ситуація екстремальна, коли відсутній лідер і ніхто не виголошує стримуючих команд.

Особливості уяви. У натовпі сильно розвинена здатність до уяви. Образи, що вражають уяву натовпу, завжди бувають простими і ясними. Не факти самі по собі вражають уяву натовпу, а те, як вони постають перед ним. Виникають так звані «групові галюцинації» – в уяві людей, які зібралися в натовпі, події зазнають значного викривлення.

Особливості мислення. Агресивний натовп мислить образами. Натовп не відокремлює суб'єктивне від об'єктивного. Він вважає реальними образи, викликані в його розумі, що найчастіше мають лише дуже віддалений зв'язок із реальними фактами.

Міркування натовпу ґрунтуються на асоціаціях, але вони пов'язані між собою лише гіпотетичною аналогією й послідовністю. Натовп здатен сприймати лише ті ідеї, які максимально спрощені. Судження натовпу завжди нав'язані йому і ніколи не бувають результатом всебічного обговорення.

Натовп ніколи не прагне до правди. Над сталими віруваннями його учасників лежить поверхневий шар ідей і думок. Думка натовпу мінлива, він відвертається від очевидності, що не подобається йому, і прагне поклонитися оманам та ілюзіям, якщо тільки вони приваблюють його [45].

Деякі важливі особливості мислення натовпу варто виділити особливо:

Категоричність. Не зазнаючи ніяких сумнівів щодо того, що є істина й що є омана, натовп виражає таку ж авторитетність у своїх судженнях, як і нетерпимість.

Консерватизм. Будучи в основі своїй надзвичайно консервативним, натовп відчуває глибоку відразу до всіх нововведень і безмежно благоговіє перед традиціями.

Сугестивність. З. Фрейд розглядав натовп як людську масу, що знаходиться під гіпнозом. Найнебезпечніше і найістотніше в психології натовпу – це його сприйнятливості до навіювання. Будь-яку думку, ідею або вірування він приймає або відкидає цілком і ставиться до них або як до абсолютних істин, або як до абсолютних оман.

Навіюваність. Джерелом навіювання в натовпі виступає ілюзія, що ядром для подальшої кристалізації уявлень, заповнює всю сферу розуму й паралізує критичність. Тому натовпу дуже легко навіяти, наприклад, почуття обожнювання, що набуває форми фанатизму, підпорядкування й готовності жертвувати собою заради свого ідола.

Для емоційно-вольової сфери натовпу також характерні численні психологічні особливості.

Емоційність. В агресивному натовпі має місце таке соціально-психологічне явище, як емоційний резонанс. Термін «резонанс» до такого явища застосовується, оскільки учасники натовпу при обміні емоційними зарядами поступово розпалюють загальний настрій настільки, що відбувається емоційний вибух, важко контрольований свідомістю. Спільні почуття та настрої в натовпі досить часто виявляються емоційно й ідеологічно забарвленими й багаторазово посиленними.

Висока чуттєвість. Почуття й ідеї окремих осіб, що утворюють ціле у натовпі, приймають аналогічний напрямок. Народжується «масова душа», що має тимчасовий характер. Натовпу знайомі тільки прості й крайні почуття. Перебільшення почуттів обумовлюється тим, що вони поширюються дуже швидко за допомогою навіювання й зараження та викликають загальне схвалення. Сила почуттів натовпу ще збільшується через відсутність відповідальності. Впевненість у безкарності (тим сильніша, чим чисельніший натовп) і усвідомлення значної (хоча й тимчасової) могутності дають

можливість натовпам людей проявляти такі почуття й робити такі дії, які просто немислимі й неможливі для окремої людини.

У натовпі найменше сперечання або заперечення з боку якого-небудь оратора негайно викликає люті елементи й бурхливі лайки. Нормальний стан натовпу, який нашттовхнувся на перешкоду – це лють.

Розвиток процесу натовпу може бути призупинений чи зовсім припинений, наприклад, коли подія, що згуртувала навколо себе людей, втрачає актуальність, увага присутніх переорієнтовується на інший об'єкт, лідери кваліфіковано нейтралізовані на перших етапах тощо [29]. Розвиток подій може призупинитися внаслідок якихось об'єктивних обставин (раптова злива, настання ночі тощо) або застосування правоохоронними органами сили, але в таких випадках існує висока ймовірність поновлення активності після їх природного завершення чи ресурсного вичерпання. Нарешті, у виняткових випадках, натовп може самоліквідуватися (наприклад, при досягненні лідерами своєї мети іншим шляхом).

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПІД ЧАС МАСОВИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Організація та методологія емпіричного дослідження

Результати досліджень науковців засвідчують, що під час війни людина переживає стрес по-різному. Воєнний стан в Україні вплинув на роботу Національної поліції, зокрема на підходи до превенції правопорушень. Підрозділи превентивної діяльності стикаються з новими викликами, пов'язаними з ризиками терористичних актів, підвищенням рівня насильницьких злочинів та зростанням соціальної напруженості. Важливою складовою діяльності підрозділів є не лише попередження традиційних правопорушень, а й оперативне реагування на потенційні загрози безпеці держави. Превентивна діяльність в умовах воєнного стану стикається з численними викликами та має свої особливості, які визначаються специфікою воєнних дій і соціальною ситуацією в країні. Превентивна діяльність здійснюється працівниками поліції під час профілактики та запобігання правопорушенням, через профілактичний контроль за дотриманням законодавчих вимог та нормативно-правових актів щодо захисту прав дітей, забезпечення дорожньої безпеки, охорони прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави, боротьби зі злочинністю тощо.

За цих умов діяльність правоохоронців супроводжується підвищеним напруженням у процесі виконання службових обов'язків. Окрім традиційних стресових чинників професійної діяльності, виникають і специфічні, додаткові: усвідомлення загрози життю (біологічний страх смерті, поранення, болю, інвалідизації); перманентна готовність до бойових дій; переживання психоемоційного стресу внаслідок загибелі товаришів; стан невизначеності й необхідність миттєво реагувати на раптові події в умовах дефіциту часу; блокування базових потреб організму в повноцінному сні та відпочинку; пристосування до ускладнених умов середовища [8]. У зв'язку з цим

поліцейські мають підвищений ризик розвитку симптомів посттравматичного стресового розладу та професійного вигорання.

Для реалізації емпіричного дослідження було здійснено практичне вивчення, результати якого дозволять визначити професійні особливості в роботі поліцейських під час масових заходів з різними категоріями осіб в умовах війни та індивідуальні риси особистості поліцейського, які зумовлюють її стресостійкість і реалізацію певних стресових сценаріїв.

Дослідження виконувалось у декілька етапів. Першим його етапом є детальний та всебічний теоретико-методологічний аналіз основних чинників, які впливають на діяльність поліцейських під час масових заходів в умовах війни, про що розглядалося в першому розділі роботи. На другому етапі з метою актуалізації питання наукового дослідження було складено опитувальник та визначено психодіагностичну методику для групи досліджуваних.

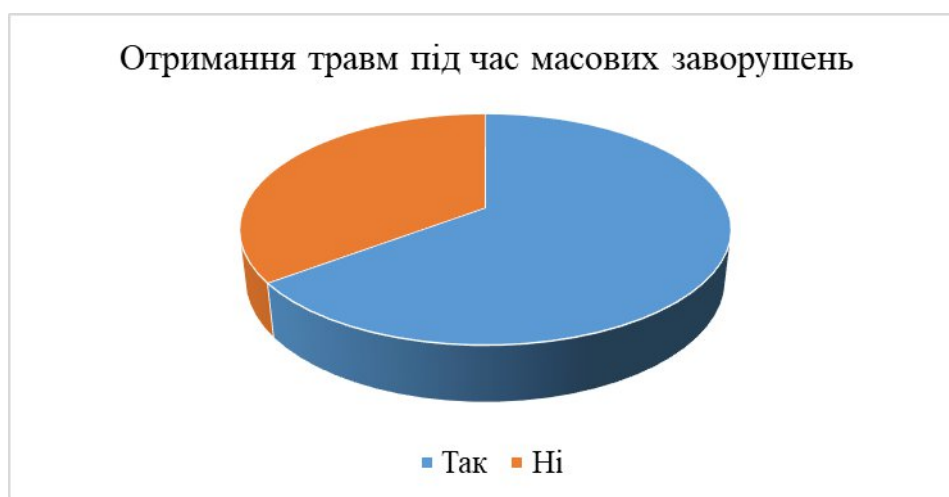
В опитуванні та визначенні рівня стресостійкості та соціальної адаптації взяли участь 37 поліцейських Управління превентивної діяльності Головного управління Національної поліції в Київській області. Вибірка сформована з тих працівників, стаж практичної діяльності яких становив понад 3 роки. Респонденти представлені гомогенною віковою групою 27–34 років, серед них 32 чоловіки та 5 жінок.

Слід зауважити, що професійна діяльність поліцейських у натовпі спрямована на забезпечення публічної безпеки шляхом управління психологічними типами натовпу (агресивний, панічний, екстатичний тощо). Вона вимагає швидкої реакції, професійної спостережливості, стресостійкості та використання тактичних прийомів (розділення, блокування) для запобігання злочинам і захисту прав людини.

2.2. Аналіз результатів дослідження психологічних особливостей роботи поліцейських з натовпом

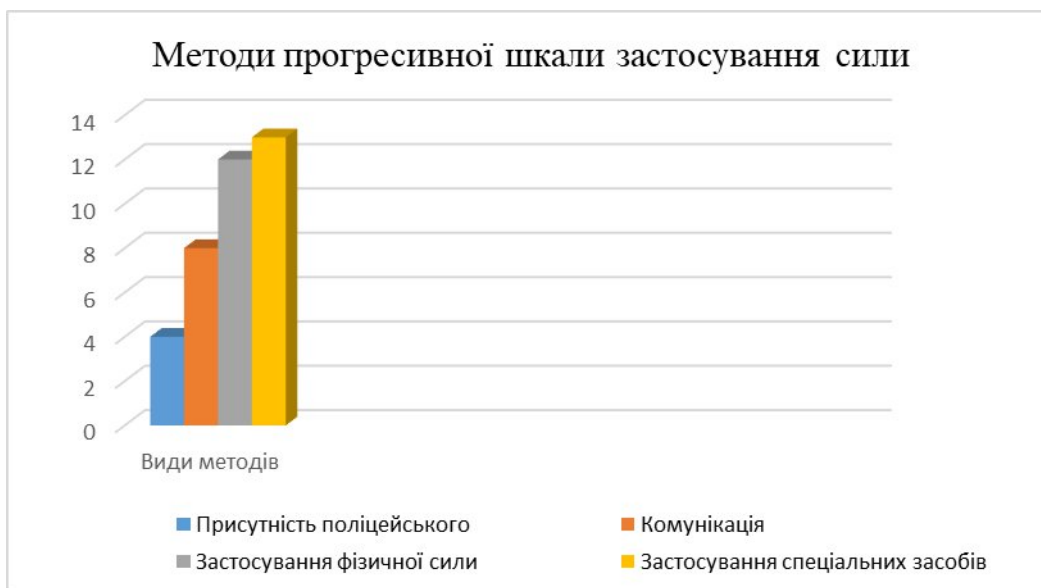
Згідно запропонованого опитувальника встановлено, що 24 особи (64,8 %) поліцейських під час несення служби на масових заворушеннях отримували травми, тоді як 13 осіб відповіли, що уникали травм (діаграма 1).

Діаграма 1

При розгляді прогресивної шкали застосування сили, яка класифікує поведінку правопорушника від найменш до найбільш небезпечної (від сприяння до активної агресії) та визначає відповідний рівень поліцейського впливу (від вербальних команд до застосування вогнепальної зброї), поліцейські зазначили, що під час несення служби на масових заходах чи групових порушеннях публічного порядку, ними для власної безпеки застосовуються такі методи, як:

- Присутність поліцейського (4 особи, 11 %);
- Комунікація (8 осіб, 21,6 %);
- Застосування фізичної сили (12 осіб, 32,4 %);
- Застосування засобів, споряджених речовинами сльозогінної та дратівливої дії (13 осіб, 35 %) (графік 1)

Оскільки воєнний стан потребує об'єднання зусиль поліції та військових, актуальним є питання специфіки їхньої взаємодії. В умовах воєнного стану, крім взаємодії з військовими, важливе значення має також професійна кооперація поліції зі службами надзвичайних ситуацій, швидкою медичною допомогою та пожежною службою. Військове реагування та реагування на надзвичайні ситуації залишаються небезпечними професіями, які ставлять вимогу щодо здатності точно оцінювати загрози та приймати важливі рішення в умовах обмеження часу [29].

За результатами опитування було виявлено, що під час виконання своїх службових обов'язків працівники поліції користуються такими засобами передачі інформації (обирали кілька відповідей одночасно), як:

- Переговорні рації та власний голос (вербально) (28 осіб, 75,6 %);
- Мобільний телефон (23 особи 62 %);
- Вуличний гучномовець (17 осіб, 46 %);
- Жести (невербально) (8 осіб, 21,6 %) (графік 2).

Графік 2

Застосування фізичної сили під час масових заходів підтверджується результатами опитування, де 14 осіб (38 %) зазначили, що під час виконання своїх службових обов'язків їм доводилося використовувати фізичну силу з метою самооборони та як захід примусу, передбачений ст. 44 Закону України «Про Національну поліцію України» (діаграма 2).

Діаграма 2

Основною функцією поліції на масових скупченнях людей є недопущення або деескалація конфліктних ситуацій, роз'яснення дій поліції та протидія агресорам вербальними методами. Однак, не завжди вербальних методів

достатньо для протидії або негайного припинення правопорушення, поодинокі хаотичні джерела агресії поглинають натопв, створюючи групові порушення громадського порядку, які можуть перерости в масові заворушення, небезпечні для життя та здоров'я поліцейських [13].

Поліцейські, які присутні на масових заходах, мають приховано носити бронежилет. Ця видима незахищеність, яка характеризується відсутністю видимих засобів індивідуального захисту поліції, обґрунтована деескалаційною відкритістю до громадян, з якими необхідно налагодити контакт.

Під час опитування групи поліцейських було встановлено, що серед останніх 23 особи (67 %) із 37 поліцейських під час охорони публічного порядку зовсім не використовують засоби індивідуального захисту, 4 особи (11 %) використовують бронежилет прихованого носіння та беруть з собою ніж, 12 осіб беруть з собою аерозолі сльозоточивої та дратівної дії (графік 3).

Графік 3

Професійна життестійкість поліцейського в умовах воєнного стану проявляється у здатності адаптуватися до екстремальності, приймати швидкі та ефективні рішення, керувати командою та зберігати внутрішню стійкість у складних ситуаціях. Серед основних аспектів її прояву слід виділити стресостійкість. У критичних ситуаціях поліцейський має залишатися

спокійним, зберігати контроль над своїми емоціями і не допускати паніки. Це дозволяє ефективно та швидко аналізувати службові ситуації і приймати оптимальні рішення. Стресостійкість успішної взаємодії із соціальним середовищем визначається за показниками емоційної стійкості, низьким рівнем тривожності, високим рівнем саморегуляції, психологічною готовністю до стресу. Саме стресостійкість працівника поліції є важливим чинником, що впливає на моральний стан, мотивуючи особу до самовдосконалення.

Із метою реалізації поставлених завдань, в дослідженні використовувалась методика визначення стресостійкості та соціальної адаптації Томаса Холмса і Річарда Рея. Бланк методики містить список психотравмуючих подій з повсякденного життя за останній рік, що мають різне емоційне забарвлення та значущість, кожна з яких відповідає певному числу балів залежно від ступеня стресогенності. Якщо будь-яка ситуація виникала частіше ніж один раз, то отриманий результат слід помножити на дану кількість разів.

На питання «Чи була у Вас протягом року травма або хвороба?» 16 респондентів (44 %) зазначили, що була. Також частими у ствердженні пунктами опитування серед поліцейських стали питання про «зміни умов життя» та «відмова від старих звичок», бо це пов'язано зі специфікою професії та виконанням службових завдань. На питання про «зміни умов життя» 17 (47 %) поліцейських зазначили, що умови їхнього життя змінились. На питання щодо «відмови від старих звичок» ситуація є подібною, а саме 16 (44 %) опитуваних ствердно відповіли на дане запитання.

На питання щодо «зміни здоров'я серед членів родини» більше половини респондентів (27 осіб, 73 %) зазначили, що такі зміни відбулись.

Про «смерть близького члена сім'ї» 4 особи (11 %) зазначили, що їхня сім'я зазнала втрат протягом року, а про «смерть близького друга» відмітили 32 (87 %) особи. Ймовірною причиною цього є стан війни в країні та виконання службових обов'язків в зоні бойових дій.

В опитуванні виявилися запитання, які не набрали жодної відповіді, здебільшого це пункти про вагітність, про звільнення з роботи, ув'язнення,

питання про великі займи грошей та вихід на пенсію. Ці запитання не стали популярними через вік та професійну спрямованість респондентів.

Відповідно до результатів, 5 осіб (13,5 %) поліцейських підрозділу превентивної діяльності мають показники низької стресостійкості і це свідчить про те, що такі особи є піддатливими до негативних впливів.

Граничний (середній) рівень стресостійкості мають 14 осіб (38 %). Ці респонденти мають середню опірність до стресу. Їхня стресостійкість знижується зі збільшенням стресових ситуацій в житті. Це зумовлюється тим, що левову частку своєї енергії і ресурсів вони вимушені витратити на боротьбу з негативними психологічними станами, які виникають у процесі стресу.

Високий рівень стресостійкості показали 18 осіб (48,5 %). Такий рівень стресостійкості означає, що досліджувані поліцейські мають здатність ефективно функціонувати, зберігаючи фізичне та ментальне здоров'я в умовах сильного тиску. Їм притаманні швидкі адаптації до змін, конструктивне мислення, вміння швидко ухвалювати рішення та всебічна зосередженість на цілях, при цьому не піддаючись паніці чи емоційному виснаженню.

Підсумовуючи результати, можна зазначити, що серед осіб, які взяли участь в опитуванні на визначення стресостійкості – 13,5 % мають низький рівень стресостійкості, середній (граничний) рівень показали 38 % поліцейських і високим рівнем володіють 48,5 % обстежених (діаграма 3).

Діаграма 3

2.3. Інтерпретація та узагальнення результатів емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження особливостей професійної діяльності поліцейських під час масових заходів в умовах воєнного стану було проведено з метою виявлення специфіки їхньої роботи, рівня травматизації та стресостійкості в екстремальних умовах. У дослідженні взяли участь 37 працівників поліції, які безпосередньо залучені до забезпечення громадського порядку під час масових заходів. Отримані результати дослідження свідчать про високий рівень професійного ризику, якому піддаються поліцейські під час виконання службових обов'язків на масових заходах.

Зокрема, встановлено, що 24 особи, що становить 64,8 % від загальної кількості респондентів, отримували травми різного ступеня тяжкості під час несення служби на масових заворушеннях. Цей показник є надзвичайно високим і свідчить про підвищену небезпеку професійної діяльності поліцейських в умовах воєнного стану, коли напруженість у суспільстві зростає, а ймовірність конфліктних ситуацій значно підвищується. Високий рівень травматизму вказує на необхідність посилення заходів безпеки, удосконалення тактики роботи під час масових заходів та забезпечення працівників поліції сучасними засобами індивідуального захисту.

Аналіз методів, які поліцейські застосовують для забезпечення власної безпеки під час виконання службових обов'язків, виявив різноманітність підходів залежно від ситуації та рівня загрози. Найменш поширеним методом виявилася присутність поліцейського як превентивний захід – на цей спосіб вказали лише 4 особи, що становить 11 % від загальної кількості опитаних. Цей метод базується на психологічному ефекті присутності представника правоохоронних органів, який часто є достатнім для стримування потенційних порушників громадського порядку без застосування активних заходів впливу.

Комунікацію як основний метод забезпечення власної безпеки обрали 8 осіб (21,6 % респондентів). Цей підхід передбачає використання вербальних технік деескалації конфлікту, встановлення діалогу з учасниками масових

заходів, роз'яснювальну роботу та переконання. Комунікативні навички є важливим інструментом сучасного поліцейського, оскільки дозволяють запобігати розвитку конфліктних ситуацій до критичної точки, знижувати напруженість та вирішувати проблеми мирним шляхом. Відносно невисокий відсоток вибору цього методу може свідчити про недостатню увагу до розвитку комунікативних компетенцій у професійній підготовці поліцейських або про специфіку ситуацій, з якими вони стикаються, де комунікація виявляється неефективною.

Застосування фізичної сили як методу забезпечення власної безпеки відзначили 12 осіб, що становить 32,4 % від загальної кількості учасників дослідження. Цей метод передбачає використання прийомів рукопашного бою, захватів, больових прийомів та інших способів фізичного впливу на правопорушників. Достатньо високий показник використання фізичної сили свідчить про те, що поліцейські часто стикаються з ситуаціями, коли превентивні та комунікативні методи виявляються недостатніми, і виникає необхідність активного протистояння агресивним діям учасників масових заходів. Це підкреслює важливість постійного підтримання високого рівня фізичної підготовки працівників поліції та регулярних тренувань із застосування прийомів самозахисту [12].

Найбільш поширеним методом забезпечення власної безпеки виявилось застосування засобів, споряджених речовинами сльозогінної та дратівливої дії – на цей спосіб вказали 13 осіб, що становить 35 % респондентів. Цей метод передбачає використання спеціальних хімічних засобів, таких як газові балончики, димові шашки та інші пристрої, що дозволяють тимчасово нейтралізувати агресивних порушників на відстані без прямого фізичного контакту. Популярність цього методу пояснюється його ефективністю в умовах масових заворушень, можливістю впливати одночасно на декілька осіб та відносною безпекою для самого поліцейського, оскільки не вимагає близького контакту з потенційно небезпечними особами. Водночас, високий відсоток застосування таких засобів може свідчити про серйозність ситуацій, з якими

стикаються поліцейські, та підвищений рівень агресії під час масових заходів в умовах воєнного стану [24].

Для діагностики рівня стресостійкості та соціальної адаптації респондентів використовувалась методика Т. Холмса і Р. Рея, яка дозволяє об'єктивно оцінити психологічний стан особистості в умовах тривалого стресового навантаження. Результати діагностики виявили неоднорідність досліджуваної групи за цим параметром. Встановлено, що 13,5 % опитаних поліцейських мають низький рівень стресостійкості, що є тривожним сигналом, оскільки ці працівники знаходяться в зоні ризику розвитку професійного вигорання, посттравматичного стресового розладу та інших психологічних проблем. Особи з низькою стресостійкістю важко справляються з емоційним навантаженням, схильні до імпульсивних рішень у критичних ситуаціях та потребують обов'язкової психологічної підтримки та корекції [16].

Середній (граничний) рівень стресостійкості продемонстрували 38 % респондентів, що становить найбільшу групу серед досліджуваних. Ці поліцейські перебувають у такому стані, коли їхні адаптаційні ресурси значно виснажені тривалим перебуванням у стресових умовах, але поки що залишаються на межі функціональної спроможності. Ця категорія працівників потребує особливої уваги з боку психологічної служби, оскільки без своєчасної підтримки та профілактичних заходів вони можуть перейти до групи з низькою стресостійкістю. Високий відсоток осіб із граничним рівнем стресостійкості свідчить про кумулятивний ефект професійного стресу в умовах воєнного стану та необхідність систематичної роботи з профілактики професійного вигорання.

Високий рівень стресостійкості виявлено у 48,5 % обстежених поліцейських, що є позитивним показником і свідчить про те, що майже половина працівників мають достатні психологічні ресурси для ефективного функціонування в екстремальних умовах професійної діяльності. Ці особи характеризуються здатністю зберігати емоційну рівновагу під тиском стресових факторів, приймати зважені рішення в критичних ситуаціях, швидко відновлюватися після травмуючих подій та адаптуватися до мінливих умов

служби. Водночас, необхідно враховувати, що навіть високий рівень стресостійкості не є гарантією від виснаження адаптаційних ресурсів за умови тривалого та інтенсивного стресового впливу, тому і ця категорія працівників потребує регулярного психологічного моніторингу.

Отримані емпіричні дані дозволяють зробити висновок про те, що професійна діяльність поліцейських під час масових заходів в умовах воєнного стану характеризується високим рівнем фізичної небезпеки та психологічного навантаження. Поєднання високого травматизму (64,8 % отримували травми) та значної частки осіб із низькою та середньою стресостійкістю (51,5 % загалом) створює ситуацію, яка потребує комплексного підходу до забезпечення професійної безпеки та психологічного здоров'я працівників поліції.

Результати дослідження вказують на необхідність розробки та впровадження спеціальних програм психологічної підтримки, тренінгів із розвитку стресостійкості, удосконалення системи професійної підготовки з акцентом на комунікативні навички та техніки деескалації конфлікту, а також поліпшення матеріально-технічного забезпечення підрозділів, що залучаються до охорони громадського порядку під час масових заходів. Особливу увагу слід приділити працівникам, які демонструють низький та граничний рівні стресостійкості, шляхом організації індивідуального психологічного супроводу, можливості ротації та надання додаткового відпочинку для відновлення психофізіологічних ресурсів.

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У СИТУАЦІЯХ МАСОВОГО СКУПЧЕННЯ ЛЮДЕЙ

3.1. Система психологічної підготовки поліцейських до роботи з натовпом

Професійна діяльність поліцейських під час масових заходів в умовах воєнного стану характеризується екстремальними психологічними навантаженнями, що вимагають спеціальної системної підготовки. Воєнний стан посилює напруженість у суспільстві, підвищує рівень агресії та непередбачуваності поведінки натовпу, створює додаткові стресові фактори, пов'язані із загальною тривожністю, страхом за життя близьких, економічними труднощами та порушенням звичного життєвого укладу. За таких обставин поліцейські стикаються не просто з порушниками громадського порядку, а з людьми, які перебувають у стані хронічного стресу, що робить їхню поведінку значно менш передбачуваною і більш емоційно насиченою.

Система психологічної підготовки поліцейських до роботи з натовпом в умовах війни має бути комплексною, багаторівневою та постійно діючою. Вона повинна охоплювати як базову підготовку, що закладає фундаментальні психологічні компетенції, так і спеціалізовані тренінги, спрямовані на формування конкретних навичок роботи на масових заходах. Особлива увага має приділятися розвитку стресостійкості, емоційної регуляції, комунікативних навичок, здатності до швидкого прийняття рішень у невизначених ситуаціях та профілактиці професійного вигорання. Ефективна психологічна підготовка не лише підвищує професійну компетентність поліцейських, але й забезпечує збереження їхнього психічного здоров'я, що є критично важливим для тривалого функціонування в екстремальних умовах [13].

Психологічна підготовка поліцейських до роботи з натовпом ґрунтується на декількох фундаментальних теоретичних концепціях. По-перше, це психологія натовпу, що вивчає особливості колективної поведінки, механізми

зараження емоціями, ефекти деіндивідуалізації та втрати особистої відповідальності в масі. Розуміння того, як функціонує натовп, які фази проходить його розвиток, які фактори підсилюють або послаблюють агресію, дозволяє поліцейським прогнозувати розвиток подій та обирати найбільш ефективні стратегії впливу.

По-друге, концепції стресу та адаптації, зокрема теорія копінг-стратегій; модель збереження ресурсів Стівена Хобфолла (стрес виникає через реальну або потенційну втрату цінних ресурсів); концепція життєстійкості Сальваторе Мадді (базується на ключових компонентах: залученості, контролі та прийнятті викликів) – становлять основу для розробки програм розвитку стресостійкості. Ці теорії пояснюють механізми впливу стресу на організм і психіку людини, визначають індивідуальні відмінності у реагуванні на стресові ситуації та вказують шляхи формування адаптивних стратегій подолання труднощів. Знання про фази стресової реакції, фізіологічні та психологічні симптоми стресу, довгострокові наслідки хронічного стресового навантаження – дозволяють розробляти ефективні програми психологічної підготовки та підтримки.

По-третє, теорії міжособистісної комунікації та переговорів, включаючи концепції активного слухання, емпатії, асертивності, техніки деескалації конфлікту – формують базу для розвитку комунікативних компетенцій поліцейських. Особливо важливими є техніки роботи з емоційно збудженими людьми, методи вербальної та невербальної комунікації, що дозволяють встановлювати контакт навіть у напружених ситуаціях, знижувати агресію через діалог та запобігати переростанню конфліктів у насильницькі зіткнення.

По-четверте, концепції посттравматичного стресу та психологічної травми є надзвичайно актуальними в умовах воєнного стану, коли поліцейські регулярно стикаються з травмуючими подіями, свідками чи учасниками яких вони стають. Розуміння механізмів формування посттравматичного стресового розладу, знання про нормальні реакції на ненормальні події, володіння техніками психологічної першої допомоги собі та іншим – є критично

важливими елементами психологічної підготовки. Знання цих теоретичних основ дозволяє поліцейським не лише ефективніше виконувати професійні обов'язки, але й захищати власне психічне здоров'я.

В системі психологічної підготовки поліцейських до роботи з натовпом під час масових заходів визначаються основні рівні: базовий, спеціалізований та рівень постійної психологічної підтримки і супроводу [28].

Базовий рівень психологічної підготовки закладається на етапі професійного навчання в освітніх закладах системи МВС України та під час первинної професійної підготовки поліцейських, які вперше прийняті на службу в поліції. Цей рівень передбачає формування фундаментальних психологічних знань та базових навичок, необхідних для професійної діяльності в поліції. Програма базової підготовки включає вивчення загальної та юридичної психології, основ конфліктології, комунікативних технік, етики поліцейської діяльності та психологічних аспектів роботи з різними категоріями громадян.

Важливим компонентом базової підготовки є розвиток емоційного інтелекту поліцейських, що включає здатність розпізнавати власні емоції та емоції інших людей, розуміти причини виникнення емоційних реакцій, керувати власними емоціями та використовувати емоційну інформацію для прийняття рішень. Високий рівень емоційного інтелекту дозволяє поліцейським зберігати самоконтроль у стресових ситуаціях, адекватно оцінювати емоційний стан учасників масових заходів, передбачати їхні реакції та обирати найбільш ефективні способи взаємодії. Розвиток емоційного інтелекту здійснюється через спеціальні тренінгові вправи, рольові ігри, аналіз відеоматеріалів із реальних ситуацій, групові дискусії та індивідуальну роботу з психологом.

На базовому рівні також формуються навички саморегуляції та стрес-менеджменту, що включають техніки дихальної гімнастики, м'язової релаксації, візуалізації, позитивного самонавіювання, когнітивної реструктуризації. Поліцейські навчаються розпізнавати ранні ознаки стресу у

власному організмі, застосовувати швидкі техніки зниження напруги безпосередньо в ситуації та використовувати більш тривалі практики відновлення після завершення служби. Особлива увага приділяється формуванню здорових звичок, що підтримують психологічну стійкість: регулярна фізична активність, достатній сон, збалансоване харчування, підтримання соціальних зв'язків, наявність хобі та інтересів поза роботою.

Базова підготовка також передбачає вивчення психологічних особливостей роботи в команді, розвиток навичок взаємодії з колегами, підтримання психологічного клімату в підрозділі, розуміння важливості взаємної підтримки та колективної згуртованості. Поліцейські вчаться розпізнавати ознаки професійного вигорання у себе та колег, надавати психологічну підтримку один одному, використовувати ресурси командної роботи для подолання труднощів. Формується розуміння того, що звернення за психологічною допомогою є ознакою професіоналізму, а не слабкості, що дозволяє своєчасно отримувати необхідну підтримку.

Спеціалізована підготовка до роботи з натовпом є наступним рівнем психологічної підготовки, який проходять поліцейські підрозділів, що безпосередньо залучаються до забезпечення порядку під час масових заходів. Ця підготовка має більш вузьку спрямованість і концентрується на специфічних навичках, необхідних саме для роботи з великими групами людей у потенційно конфліктних ситуаціях. Програма спеціалізованої підготовки включає поглиблене вивчення психології натовпу, динаміки розвитку масових заворушень, факторів, що провокують агресію в масі, та техніках деескалації конфлікту на рівні великих груп.

Центральним елементом спеціалізованої підготовки є моделювання реалістичних ситуацій масових заворушень у тренінгових умовах. Використовуються різні методи:

- рольові ігри з великою кількістю учасників, де частина осіб виконує роль агресивних учасників натовпу, а інші відпрацьовують техніки взаємодії;

- відео симуляції, що дозволяють аналізувати розвиток подій та приймати рішення у віртуальному середовищі;

- практичні навчання на полігонах з використанням спеціального обладнання, димових шашок, імітації шумових ефектів та інших елементів, що створюють максимально наближену до реальності атмосферу.

Такі тренування дозволяють поліцейським відчувати фізіологічні та психологічні реакції, які виникають у реальних ситуаціях, навчитися ними керувати та відпрацювати автоматизовані навички дій.

Важливою частиною спеціалізованої підготовки є формування навичок швидкої оцінки ситуації та прийняття рішень в умовах дефіциту часу та неповної інформації. Поліцейські навчаються виділяти ключові ознаки, що вказують на підвищення рівня агресії в натовпі, розпізнавати лідерів та провокаторів, оцінювати співвідношення сил, прогнозувати можливі сценарії розвитку подій та обирати оптимальні тактики дій. Використовуються техніки ситуаційного аналізу, де поліцейські переглядають відеозаписи реальних інцидентів, аналізують помилки та успішні дії, обговорюють альтернативні варіанти реагування. Така рефлексивна практика розвиває професійну інтуїцію та здатність швидко орієнтуватися в складних ситуаціях [40].

Спеціалізована підготовка також включає розвиток комунікативних навичок, адаптованих до умов роботи з натовпом. Поліцейські навчаються використовувати гучномовці для звернення до великих груп людей, формулювати чіткі та зрозумілі вимоги, застосовувати психологічні техніки переконання та впливу на великі аудиторії. Особлива увага приділяється невербальній комунікації: саме мова тіла, жести, міміка та позиції тіла мають відповідати ситуації, демонструвати впевненість та непохитність. Поліцейські вчаться координувати свої дії з колегами без словесних команд, використовуючи погляди, жести та заздалегідь узгоджені сигнали, що є критично важливим у шумному середовищі масових заворушень.

Воєнний стан вносить суттєві корективи в систему психологічної підготовки поліцейських, вимагаючи врахування додаткових стресових факторів та специфічних ризиків.

Необхідно враховувати, що самі поліцейські перебувають під впливом тих самих стресорів, що і все населення: загроза власному життю та життю близьких, можливість ракетних обстрілів, звуки сирен повітряної тривоги, інформаційне перевантаження тривожними новинами, економічні труднощі, розлука з рідними, які можуть бути в евакуації чи на окупованих територіях. Це означає, що психологічні ресурси поліцейських вже частково виснажені загальною ситуацією ще до того, як вони виходять на службу.

В умовах війни система психологічної підготовки має включати спеціальні модулі, присвячені роботі з власними страхами та тривогою [32]. Поліцейські навчаються розрізняти функціональну тривогу, що мобілізує та підвищує пильність, від дисфункціональної, що паралізує та заважає діяти. Вони опановують техніки когнітивної терапії для роботи з катастрофічним мисленням, навчаються фокусуватися на тому, що вони можуть контролювати, а не на тому, що перебуває поза їхнім контролем, формують реалістичне бачення ризиків та способів їхньої мінімізації. Особлива увага приділяється профілактиці вторинної травматизації, оскільки поліцейські регулярно стикаються з наслідками воєнних дій, людськими трагедіями, руйнуваннями та втратами.

Специфіка роботи з натовпом в умовах війни полягає в тому, що емоційний стан учасників масових заходів є значно більш нестабільним і напруженим. Люди перебувають у стані хронічного стресу, що знижує їхній поріг толерантності до фрустрації, підвищує схильність до імпульсивних реакцій, ускладнює раціональну комунікацію. Тому психологічна підготовка має включати техніки роботи з підвищеними емоційними станами інших людей, навички надання першої психологічної допомоги у випадку панічних атак чи гострих стресових реакцій серед учасників масових заходів, розуміння того, як травматичний досвід впливає на поведінку людей.

В умовах воєнного стану зростає ймовірність провокацій та диверсій під час масових заходів, що вимагає підвищеної пильності та готовності до непередбачуваних сценаріїв. Психологічна підготовка має включати роботу з параноїчною пильністю, коли поліцейський залишається уважним та обережним, але не переходить межу надмірної підозрливості, що може призвести до неадекватного реагування на нейтральні ситуації. Поліцейські навчаються балансувати між необхідною обережністю та збереженням здорових відносин з громадянами, розрізняти реальні загрози від помилкових сигналів, зберігати спокій та аналітичне мислення навіть у ситуаціях невизначеності.

Важливим аспектом психологічної підготовки в умовах війни є формування морально-етичної стійкості та чіткого розуміння професійних цінностей. В екстремальних умовах, коли рівень стресу надзвичайно високий, існує ризик порушення етичних норм, надмірного застосування сили, втрати емпатії до громадян. Тому психологічна підготовка має включати:

- регулярні етичні дебрифінги;
- обговорення складних моральних дилем;
- аналіз кейсів, де поліцейські зіткнулися з етичними викликами;
- підкріплення цінностей служіння суспільству, захисту прав людини та дотримання законності навіть у найскладніших обставинах.

Ефективна психологічна підготовка не обмежується тренінгами та навчальними програмами, а передбачає створення *постійно діючої системи психологічної підтримки та супроводу поліцейських* [8]. Ця система має кілька рівнів і компонентів, що доповнюють один одного та забезпечують комплексну турботу про психологічне благополуччя працівників.

І рівень – це професійна психологічна служба в системі МВС, що включає штатних психологів у підрозділах, кризові психологічні центри, телефони довіри, онлайн-консультації. Психологи проводять регулярний моніторинг психологічного стану поліцейських, особливо тих, хто залучений до роботи на масових заходах, використовуючи стандартизовані методики діагностики стресу, вигорання, посттравматичних симптомів. На основі результатів

діагностики розробляються індивідуальні плани психологічної підтримки, призначаються консультації, рекомендуються додаткові відпустки або тимчасове переведення на менш стресові види діяльності.

Обов'язковим елементом системи підтримки є психологічні дебрифінги після участі в масових заходах, особливо якщо мали місце насильницькі зіткнення, травмування поліцейських чи громадян або інші травмуючі події. Дебрифінг – це структурована групова сесія, під час якої учасники подій мають можливість поділитися своїми переживаннями, відреагувати емоції, отримати психологічну підтримку від колег та психолога, нормалізувати свої реакції та отримати рекомендації щодо самопомоги. Дебрифінги допомагають запобігти розвитку посттравматичних розладів, знижують напругу в колективі, дозволяють виявити осіб, які потребують додаткової психологічної допомоги.

II рівень – це система взаємної підтримки серед самих поліцейських, формування культури психологічної взаємодопомоги в підрозділах. Поліцейські навчаються розпізнавати ознаки психологічних проблем у колег, надавати базову емоційну підтримку, заохочувати звернення за професійною допомогою. Створюються невеликі групи, де поліцейські можуть неформально обговорювати професійні труднощі, ділитися досвідом подолання стресу, підтримувати один одного. Керівники підрозділів проходять спеціальну підготовку з основ психологічного менеджменту, навчаються створювати психологічно безпечне середовище в команді, вчасно помічати проблеми підлеглих та направляти їх до психологів.

III рівень – це програми профілактики професійного вигорання та відновлення психологічних ресурсів. Вони включають:

- регулярні освітні семінари з тем стрес-менеджменту, здорового способу життя, балансу між роботою та особистим життям;
- доступ до ресурсів для фізичного здоров'я (спортзали, басейни, оздоровчі процедури);
- організацію заходів для зміцнення командного духу та відпочинку (спортивні змагання, культурні події, виїзди на природу). Особливо важливим

є забезпечення адекватного режиму роботи та відпочинку, обмеження надмірних перенавантажень, надання можливостей для відновлення після інтенсивних періодів служби.

IV рівень – це залучення зовнішніх ресурсів та співпраця з цивільними психологічними службами, особливо в питаннях роботи з посттравматичними розладами та складними психологічними проблемами, що потребують спеціалізованої допомоги. Створюються партнерства з університетськими психологічними центрами, громадськими організаціями, які працюють з травмою, спеціалізованими клініками. Поліцейським надається інформація про доступні ресурси психологічної допомоги, гарантується конфіденційність та відсутність негативних наслідків для кар'єри при зверненні за допомогою.

Для забезпечення якості психологічної підготовки необхідна система регулярної оцінки її ефективності. Важливим інструментом оцінки є аналіз конкретних випадків, коли проводиться детальний розбір інцидентів під час масових заходів з метою виявлення того, які елементи психологічної підготовки спрацювали ефективно, а які виявилися недостатніми. Такий аналіз дозволяє постійно актуалізувати програми підготовки відповідно до реальних потреб практики. Створюються бази кейсів успішного та неуспішного реагування, які використовуються в навчальному процесі для підвищення реалістичності та практичної спрямованості підготовки.

На основі даних таких оцінок ефективності – програми психологічної підготовки постійно удосконалюються:

- вводяться нові модулі, що відповідають актуальним викликам;
- коригуються методики тренінгів;
- збільшується або зменшується інтенсивність підготовки з певних напрямків;
- залучаються нові спеціалісти та експерти.

Така система постійного моніторингу та вдосконалення забезпечує те, що психологічна підготовка залишається релевантною, ефективною та відповідає

реальним потребам поліцейських, які працюють з натовпом в умовах воєнного стану.

3.2. Практичні рекомендації щодо взаємодії поліцейських з різними категоріями осіб під час масових заходів

Загальні принципи взаємодії з учасниками масових заходів.

Ефективна взаємодія поліцейських з учасниками масових заходів ґрунтується на декількох фундаментальних принципах, дотримання яких значно підвищує ймовірність мирного перебігу події та знижує ризик конфліктних ситуацій.

Перший принцип – це превентивність та проактивність. Поліцейські повинні розуміти, що їхня основна мета полягає не в придушенні порушень порядку, а в їхньому запобіганні. Це означає активну присутність на місці проведення заходу ще до його початку, налагодження комунікації з організаторами, демонстрацію готовності до діалогу та співпраці. Видима, але не агресивна присутність поліцейських створює відчуття безпеки та порядку, що само по собі стримує потенційних порушників.

Другий принцип – диференційований підхід до різних категорій учасників. Масовий захід завжди є неоднорідним: серед учасників можуть бути мирні громадяни, які просто реалізують своє конституційне право на мирні зібрання; емоційно збуджені особи, які діють під впливом моменту; організовані групи з чіткими цілями; провокатори, які навмисно намагаються дестабілізувати ситуацію; випадкові перехожі, які опинилися на місці події ненавмисно. Кожна з цих категорій вимагає особливого підходу, різних комунікативних стратегій та різного рівня застосування владних повноважень. Недиференційоване ставлення до всіх учасників як до потенційних правопорушників є грубою помилкою, що провокує ескалацію конфлікту.

Третій принцип – пропорційність та поступовість застосування заходів примусу. Поліцейські повинні завжди починати з методів впливу найменшого проникнення до натовпу: присутності, спостереження, вербальної комунікації

– і переходити до більш жорстких заходів лише тоді, коли попередні виявилися неефективними і лише в тому обсязі, який є абсолютно необхідним для забезпечення громадського порядку. Принцип необхідності та пропорційності застосування сили є як юридичною вимогою, так і практично ефективною стратегією, оскільки надмірна сила завжди провокує відповідну реакцію з боку натовпу.

Четвертий принцип – збереження власного емоційного самоконтролю та професійної дистанції. Поліцейські, працюючи з емоційно збудженими людьми, агресивними провокаторами, образами та погрозами на свою адресу, повинні зберігати спокій, стриманість та неупередженість. Емоційне зараження від натовпу, відповідна агресія на агресію, особисте сприйняття образ – призводять до втрати контролю над ситуацією та помилкових рішень. Професіоналізм поліцейського проявляється саме в здатності залишатися раціональним та врівноваженим у найбільш напружених ситуаціях та бачити за емоційними виявами реальні мотиви і потреби людей [15].

Взаємодія з мирними учасниками масових заходів.

Мирні учасники масових заходів – це громадяни, які реалізують своє конституційне право на свободу зібрань, вираження поглядів, мирний протест. Вони не мають наміру порушувати громадський порядок, не проявляють агресії та готові до конструктивної взаємодії з представниками правоохоронних органів. Однак навіть у роботі з цією категорією необхідний правильний підхід, оскільки неадекватні дії поліцейських можуть спровокувати мирних людей до конфронтації або створити у них відчуття несправедливого ставлення.

Основною стратегією взаємодії з мирними учасниками є встановлення партнерських, довірчих відносин. Поліцейські повинні демонструвати повагу до права громадян на мирні зібрання, уникати надмірної демонстрації сили, яка може сприйматися як залякування. Рекомендується заздалегідь встановити контакт з організаторами заходу, обговорити логістичні питання, узгодити маршрути руху, місця дислокації поліцейських підрозділів, процедури

реагування на можливі інциденти. Така попередня координація створює основу для взаємодовіри та співпраці.

Під час проведення заходу поліцейські повинні зберігати відкритість до комунікації. Якщо учасники звертаються з питаннями, скаргами чи проханнями, необхідно вислуховувати їх уважно, демонструвати розуміння їхніх турбот, надавати чіткі та зрозумілі пояснення щодо дій поліцейських, обмежень або вимог. Навіть якщо неможливо задовольнити певні прохання, важливо пояснити причини відмови та запропонувати альтернативні рішення. Тон спілкування має бути ввічливим, рівним, без надмірної формальності або зверхності, що може створювати бар'єри у комунікації.

Важливо розуміти, що мирні учасники можуть бути емоційно збудженими через тематику заходу, особливо якщо він стосується гострих соціальних питань, несправедливості, втрат. Емоційність сама по собі не є ознакою агресивності чи наміру порушити порядок. Поліцейські повинні розрізняти емоційне вираження думки – вигуки, скандування, розмахування плакатами – від реальних проявів агресії. Неадекватне реагування на нормальні емоційні прояви, спроби їх придушити або обмежити – можуть спровокувати ескалацію конфлікту там, де його могло б не бути.

Рекомендується використовувати позитивне підкріплення конструктивної поведінки учасників. Якщо натовп демонструє дисципліну, дотримується узгоджених правил, реагує на прохання поліцейських, варто висловити подяку, відзначити цю кооперацію. Така стратегія створює позитивну динаміку взаємодії, зміцнює довіру та мотивує учасників продовжувати конструктивну поведінку. Навіть прості фрази типу «Дякуємо за розуміння та співпрацю» можуть суттєво покращити атмосферу на заході.

Взаємодія з емоційно збудженими та агресивно налаштованими особами.

Емоційно збуджені та агресивно налаштовані особи становлять значно більший виклик для поліцейських, оскільки їхня поведінка є менш передбачуваною, вони можуть діяти імпульсивно, не контролювати власні

емоції та не реагувати на раціональні аргументи звичайним чином. Ця категорія вимагає особливих навичок деескалації конфлікту, емоційної витримки від поліцейських та гнучкості у виборі тактик взаємодії.

Перше правило у роботі з емоційно збудженими особами – не відповідати емоцією на емоцію. Якщо людина кричить, поліцейський повинен зберігати спокійний тон; якщо людина проявляє агресію – поліцейський повинен зберігати врівноваженість та самоконтроль. Віддзеркалення негативних емоцій лише посилює конфлікт та призводить до втрати контролю з обох сторін. Натомість, спокійна, впевнена, але не холодна манера спілкування може мати заспокійливий ефект, оскільки демонструє, що ситуація перебуває під контролем і немає підстав для паніки.

Техніка активного слухання є надзвичайно ефективною у роботі з емоційно збудженими людьми. Це означає не просто чути слова, а демонструвати, що поліцейським справді сприймається повідомлення людини, він розуміє її емоційний стан, визнає право на ці емоції. Такі фрази як: «Я бачу, що ви дуже засмучені цією ситуацією», або «Я розумію, чому ви обурені», або «Ваші почуття цілком зрозумілі в таких обставинах» підтверджують емоції людини, що само по собі може знижувати напругу. Важливо розуміти, що визнання емоцій не означає згоду з вимогами чи поведінкою людини, це лише демонстрація емпатії та поваги до її переживань.

Після встановлення емоційного контакту можна переходити до раціональної комунікації, але робити це треба обережно та поступово. Спроби апелювати до логіки людини, яка перебуває в стані сильного емоційного збудження, часто виявляються неефективними, оскільки в такому стані когнітивні функції частково блокуються емоціями. Необхідно спочатку допомогти людині знизити рівень емоційного збудження (це може зайняти кілька хвилин) і лише потім починати пояснення, аргументацію та пошук вірних рішень. Корисною може бути пропозиція відійти в більш спокійне місце, подалі від натовпу, де можна поговорити без сторонніх очей та додаткових подразників.

У випадках, коли агресія набуває форми погроз, спроб фізичного насильства, руйнування майна, необхідно чітко та твердо встановлювати межі допустимої поведінки. Поліцейський повинен ясно повідомити про неприйнятність такої поведінки, про можливі правові наслідки її продовження, про конкретні дії, які він буде змушений вжити, якщо поведінка не зміниться. Це повинно бути зроблено твердо, але без загрози чи провокації, як констатація фактів: «Якщо ви продовжите кидати предмети, я буду змушений застосувати фізичну силу для вашого затримання. Я не хочу цього робити, але це буде необхідно для забезпечення безпеки інших людей. У вас є можливість змінити свою поведінку прямо зараз».

Важливо пам'ятати, що агресивна поведінка часто є проявом страху, відчуття безпорадності, травматичного досвіду. В умовах воєнного стану багато людей перебувають у стані хронічного стресу, мають досвід втрат, можуть страждати від посттравматичних стресових розладів. Розуміння цього контексту допомагає поліцейським не сприймати агресію особисто, зберігати емпатію навіть у складних ситуаціях та шукати способи допомогти людині, а не лише покарати її за неправильну поведінку.

Взаємодія з провокаторами та організованими групами.

Провокатори та організовані групи, які мають на меті дестабілізацію ситуації, становлять особливу категорію, робота з якою вимагає високого професіоналізму, витримки та стратегічного мислення. На відміну від емоційно збуджених осіб, які діють імпульсивно, провокатори діють цілеспрямовано, часто за заздалегідь розробленим планом і їхня мета полягає саме в тому, щоб спровокувати поліцейських на надмірну реакцію, викликати насильницьке зіткнення, створити кризову ситуацію або дискредитувати правоохоронні органи в очах громадськості.

Ключове завдання поліцейських у роботі з провокаторами – розпізнати їх серед загальної маси учасників та не піддатися на таку провокацію. Ознаками провокаторів можуть бути:

- демонстративна агресивна поведінка, спрямована на привернення уваги;
- спроби втягнути поліцейських у конфлікт через образи, погрози, фізичні випадки;
- заклики до інших учасників заходу приєднатися до протистояння з поліцією;
- використання відеозйомки для фіксації реакцій поліцейських, часто з метою подальшого використання вирваних з контексту фрагментів;
- координовані дії групи осіб, які одночасно створюють множинні точки напруги.

Основна стратегія у роботі з провокаторами – мінімізація реакції та недопущення ескалації. Поліцейські повинні розуміти, що саме їхня надмірна, емоційна та агресивна реакція є метою провокації, тому найкращою відповіддю є демонстрація професійної стриманості, спокою та неупередженості. Це не означає повної пасивності – провокативні дії, які порушують закон, повинні мати правові наслідки – але реагування має бути сухим, процедурним, без особистісного включення. Такі фрази як «Ваша поведінка порушує статтю N закону про масові заходи. Ви попереджені про необхідність припинити цю поведінку. У разі продовження будуть вжиті передбачені законом заходи» – є більш ефективними, ніж емоційні відповіді на образи чи погрози.

Важливою тактикою є ізоляція провокаторів від основної маси мирних учасників. Провокатори намагаються використовувати натовп як захист та як ресурс для ескалації конфлікту. Якщо вдається фізично чи психологічно відокремити провокаторів, їхні можливості впливу на ситуацію значно знижуються. Це може досягатися через комунікацію з організаторами заходу, які можуть допомогти дистанціюватися від провокативних елементів, через тактичне позиціонування поліцейських підрозділів, яке створює бар'єр між провокаторами та основною масою, через спокійні роз'яснення мирним учасникам щодо того, що певні особи намагаються використати захід у деструктивних цілях.

У випадку організованих груп, які діють координовано, необхідна відповідна координація дій поліцейських. Організовані групи часто використовують тактику розосередження уваги: одна підгрупа створює інцидент в одному місці, поки інша діє в іншому; або створюють ситуації, які вимагають розділення поліцейських сил. Протидія таким тактикам вимагає чіткої координації між підрозділами, логічного розподілу ролей та відповідальності, збереження резерву сил, які можуть швидко реагувати на нові загрози та постійного моніторингу ситуації з різних точок для виявлення подальших координованих дій.

Критично важливо документувати всі провокативні дії та реакції поліцейських на них. Провокатори часто використовують відеозйомку вибірково, показуючи реакцію поліцейських без контексту провокації. Тому поліцейський зобов'язаний вмикати боді-камеру з моменту початку виконання службових обов'язків або спеціальної операції. Це є надзвичайно важливо дією, як для подальшого притягнення провокаторів до відповідальності, так і для захисту поліцейських від необґрунтованих звинувачень у надмірному застосуванні сили.

Взаємодія з вразливими групами учасників масових заходів.

Серед учасників масових заходів завжди можуть бути представники вразливих груп, які потребують особливої уваги та специфічного підходу: неповнолітні, особи похилого віку, люди з інвалідністю, вагітні жінки, особи в стані психологічної кризи. Робота з цими категоріями вимагає не лише дотримання правових норм, що гарантують їм особливий захист, але й підвищеної емпатії, обережності та готовності надати допомогу.

Неповнолітні учасники масових заходів можуть опинитися там з різних причин: через власну ініціативу та громадянську позицію, під впливом дорослих, через цікавість або випадково. Незалежно від причини, поліцейські повинні враховувати вікові особливості психіки неповнолітніх: підвищену емоційність, схильність до імпульсивних дій, вразливість до групового тиску,

обмежене розуміння наслідків своїх дій. У спілкуванні з неповнолітніми необхідно використовувати зрозумілу мову, уникати залякування, яке може мати травмуючий вплив, за можливості залучати батьків або законних представників до вирішення ситуацій, що стосуються неповнолітніх.

Якщо неповнолітній бере участь у провокативних або незаконних діях, важливо розуміти, що він може робити це під впливом дорослих-маніпуляторів, які використовують дітей як інструмент провокації, розраховуючи на те, що поліцейські вагатимуться застосовувати примусові заходи до дітей. У таких ситуаціях необхідно спокійно, але твердо припинити протиправні дії, забезпечити безпеку неповнолітнього, ізолювати його від дорослих, які можуть чинити негативний вплив, та негайно повідомити відповідні служби у справах дітей. Водночас, важливо не травмувати дитину грубою силою або страшними сценами, які можуть мати довгострокові психологічні наслідки.

Особи похилого віку та люди з інвалідністю можуть мати обмежені можливості пересування, швидкого реагування на команди поліцейських, розуміння швидких інструкцій у шумному середовищі. Поліцейські повинні враховувати ці обмеження, надавати достатньо часу для виконання вказівок, за необхідності надавати фізичну допомогу у пересуванні, використовувати чітку, повільну, голосну мову для спілкування з людьми, які мають проблеми зі слухом. У ситуаціях, коли необхідна евакуація або розосередження натовпу, ці категорії потребують пріоритетної уваги та допомоги, оскільки вони є найбільш вразливими у випадку паніки чи давки.

Під час масових заходів, особливо коли виникають напружені або небезпечні ситуації, можуть проявити себе особи в стані психологічної кризи, панічної атаки або гострої стресової реакції. Ознаками у них можуть бути: дезорієнтація, плач, тремтіння тіла, гіпервентиляція, нездатність рухатися або навпаки хаотичні рухи, відсутність реакції на звернення. У таких випадках необхідно насамперед забезпечити безпеку людини, відвести її в спокійне місце подалі від натовпу, викликати швидку медичну допомогу, використовувати заспокійливий тон спілкування, допомогти відновити дихання через прості

дихальні вправи, не залишати людину наодинці до прибуття медиків або родичів.

Важливо розуміти, що в умовах воєнного стану кількість людей у психологічно вразливому стані значно зростає. Багато учасників масових заходів можуть мати травматичний досвід, пережиті втрати близьких осіб, страждати від тривожності. Це означає, що поліцейські повинні бути особливо чутливими до ознак психологічного неблагополуччя, готовими надати базову психологічну підтримку та знати, як залучити спеціалізовані служби для допомоги цим людям. Професіоналізм поліцейського проявляється не лише у здатності забезпечити порядок, але й у здатності бачити в учасниках масових заходів людей з їхніми переживаннями, проблемами та вразливістю, та враховувати це у своїх діях.

3.3. Організація психологічної підтримки та супроводу працівників поліції, які працюють з натовпом.

Ефективна організація психологічної підтримки поліцейських, які працюють з натовпом під час масових заходів, починається не з реагування на вже виниклі проблеми, а з систематичної превентивної роботи, спрямованої на зміцнення психологічних ресурсів працівників та запобігання виснаженню. Превентивна підтримка включає регулярні психологічні обстеження, метою яких є моніторинг актуального психологічного стану поліцейських, виявлення ранніх ознак професійного стресу, вигорання або посттравматичних симптомів. Такі обстеження проводяться штатними психологами підрозділів не рідше одного разу на квартал для працівників, які регулярно залучаються до роботи на масових заходах та обов'язково після участі в особливо напружених подіях.

Психологічне обстеження здійснюється за допомогою стандартизованих методик, що дозволяють об'єктивно оцінити рівень стресу, тривожності, депресивних симптомів, якості сну, соціальної підтримки, задоволеності роботою та життям. Використовуються такі інструменти як шкала сприйнятого стресу (PSS-10), методика «Діагностика професійного вигорання» К. Маслач (в

адаптації Г. Нікіфорова), шкала самооцінки наявності ПТСР (PCL), методика оцінки стресостійкості Холмса-Рея, опитувальник професійної життєстійкості (С. Мадді). Результати обстежень аналізуються в динаміці, що дозволяє відстежувати зміни психологічного стану кожного працівника та своєчасно реагувати на негативні тенденції.

На основі результатів обстеження психологи розробляють індивідуальні плани психологічної підтримки для кожного поліцейського. Для осіб, які демонструють високий рівень стресостійкості та не мають ознак психологічних проблем, план може включати профілактичні заходи: участь у групових тренінгах з підтримання психологічної форми, доступ до ресурсів для релаксації та відновлення, інформаційні матеріали щодо самопомоги при стресі. Для тих, хто показує середній рівень стресостійкості або граничні показники, план передбачає більш інтенсивну підтримку: індивідуальні консультації з психологом, навчання техніками стрес-менеджменту, участь у спеціалізованих групах підтримки, можливість тимчасового зменшення навантаження [11].

Важливим елементом превентивної підтримки є програми, які проводяться у формі регулярних семінарів, вебінарів, розсилки інформаційних матеріалів. Темі таких програм охоплюють широкий спектр питань: розпізнавання ознак стресу та вигорання у себе та колег; техніки швидкої саморегуляції в екстремальних ситуаціях; стратегії відновлення після стресових подій; важливість збалансованого способу життя для психологічної стійкості; робота з травматичними спогадами; підтримання здорових відносин у сім'ї в умовах професійного стресу. Психологічна освіта дає поліцейським знання та інструменти для самостійного управління своїм психологічним станом, що підвищує їхню автономність та відчуття контролю над ситуацією.

Превентивна підтримка також включає створення сприятливого психологічного клімату в підрозділах через роботу з керівниками. Саме на них лежить відповідальність щодо оптимального розподілу навантаження, забезпечення адекватних періодів відпочинку після інтенсивних службових або

спеціальних операцій, підтримки балансу між професійними вимогами та можливостями працівників, конструктивного зворотного зв'язку та визнання досягнень, що є важливими факторами психологічного благополуччя.

Психологічна підтримка поліцейських не обмежується кабінетами психологів, а включає систему оперативної підтримки безпосередньо на місці проведення масових заходів. Для забезпечення такої підтримки створюються мобільні групи психологічної допомоги, які розгортаються на базі проведення масових заходів і знаходяться в постійній готовності надати допомогу працівникам, які її потребують. До складу таких груп входять досвідчені поліцейські психологи, які мають спеціальну підготовку з кризового консультування та роботи в екстремальних умовах.

Мобільна група психологічної допомоги розташовується в зоні, доступній для поліцейських, але віддаленій від епіцентру подій, де можна забезпечити відносно спокійну обстановку. Обладнується спеціальна зона психологічного відновлення – це може бути окремий автобус, намет або приміщення, де створюються комфортні умови: є можливість присісти, випити теплого чаю чи води, відпочити в тиші, отримати індивідуальну розмову з психологом. Ця зона має бути чітко позначена та відома всім працівникам, щоб у разі потреби вони могли швидко до неї дістатися.

Оперативна психологічна підтримка включає кілька форм допомоги. По-перше, це психологічна перша допомога для працівників, які пережили гострий стрес під час виконання службових обов'язків: були свідками або учасниками насильницьких зіткнень, отримали травми, стали об'єктами агресії чи погроз, пережили ситуації, що загрожували їхньому життю. Психолог проводить короткострокову інтервенцію, спрямовану на стабілізацію стану: допомагає відновити спокійне дихання, знизити фізіологічне збудження, стабілізувати емоційний стан в безпечній обстановці, нормалізувати переживання через пояснення, що їхні реакції є нормальними відповідями на ненормальну ситуацію.

По-друге, це підтримка працівників, які відчувають виснаження, втому, зниження концентрації після тривалого перебування в напруженій ситуації. Довготривала робота з натовпом, постійна пильність, необхідність підтримувати високий рівень самоконтролю – призводять до виснаження когнітивних та емоційних ресурсів. Психолог допомагає поліцейському усвідомити свій стан, дає дозвіл на відпочинок, проводить короткі вправи на відновлення енергії – дихальні техніки, прогресивну м'язову релаксацію, вправи на заземлення. Важливим елементом є допомога в прийнятті рішення про необхідність тимчасового виходу зі службової операції для відновлення, що не сприймається як невиконання обов'язків, а як турбота про власну ефективність та безпеку [15].

По-третє, це консультування з питань, які виникають безпосередньо в процесі роботи і потребують психологічної експертизи. Поліцейські можуть звертатися до психолога за порадою щодо того, як краще взаємодіяти з конкретною категорією осіб, як інтерпретувати поведінку натовпу, як передбачити можливий розвиток ситуації з психологічної точки зору. Психолог виконує функцію консультанта, який допомагає оперативному командуванню приймати психологічно обґрунтовані рішення, враховувати психологічні фактори у плануванні дій, обирати найбільш ефективні стратегії комунікації з учасниками заходів.

Мобільна група психологічної допомоги також забезпечує постійний моніторинг психологічного стану всіх залучених працівників через взаємодію з командирами підрозділів. Психологи періодично циркулюють між групами поліцейських, проводять короткі опитування, спостерігають за поведінкою працівників, виявляють тих, хто може потребувати допомоги, навіть якщо самі вони про це не заявляють. Особлива увага приділяється працівникам, які вже мають в анамнезі психологічні проблеми, були учасниками травмуючих подій у минулому або демонстрували низьку стресостійкість під час попередніх обстежень.

Після завершення масових заходів, особливо якщо вони супроводжувалися конфліктними ситуаціями, насильством або іншими стресовими подіями, всі залучені поліцейські повинні пройти обов'язкову процедуру психологічного дебрифінгу. Це структурована групова сесія, яка проводиться протягом 24-72 годин після події та має на меті запобігти розвитку посттравматичних стресових реакцій, допомогти працівникам інтегрувати травматичний досвід, отримати соціальну підтримку від колег та психолога, нормалізувати свої реакції.

Дебрифінг проводиться за певною структурою, яка включає кілька фаз:

– Фаза фактів: учасники по черзі розповідають про те, що відбувалося з їхньої точки зору, які дії вони виконували, що бачили та чули. Це допомагає створити цілісну картину події, оскільки кожен учасник має лише фрагментарне уявлення про те, що відбувалося.

– Фаза думок: учасники діляться своїми першими думками під час події, які рішення приймали і чому, які міркування керували їхніми діями.

– Фаза емоцій: найглибша та найважливіша частина дебрифінгу, коли учасники можуть поділитися своїми почуттями (страхом, гнівом, безпорадністю, провинною, сумом), знайти підтримку та розуміння від колег, які пережили те саме.

– Фаза симптомів: психолог допомагає учасникам розпізнати фізіологічні та психологічні реакції, які вони відчували під час події та після неї (тремтіння, серцебиття, порушення сну, нав'язливі спогади, підвищену пильність, уникнення думок про подію). Важливо пояснити, що всі ці реакції є нормальними відповідями на ненормальну ситуацію і не означають психологічної слабкості чи професійної непридатності.

– Фаза навчання: психолог надає інформацію про можливі стресові реакції в наступні дні та тижні, навчає технікам самопомоги, пояснює, коли треба звертатися за професійною допомогою.

– Фаза повернення: підсумовування, підкреслення спільності досвіду, зміцнення групової згуртованості та підтримки.

Психологічний дебрифінг є груповою процедурою, але після нього психолог обов'язково проводить індивідуальний скринінг кожного учасника для виявлення тих, хто потребує додаткової індивідуальної допомоги. Працівники, які демонструють виразні симптоми стресової реакції, які мали особливо травматичний досвід під час події або вже мають в анамнезі психологічні проблеми, запрошуються на індивідуальне консультування [8]. Для них розробляється персональний план психологічної реабілітації, який може включати серію індивідуальних сесій психотерапії, навчання технікам управління стресом і, за необхідності – консультацію психіатра для медикаментозної підтримки.

Психологічна реабілітація також включає організацію адекватного відпочинку після участі у напружених масових заходах. Працівникам надається можливість взяти короткочасну відпустку або дні відновлення, коли вони не залучаються до виконання особливо стресових завдань. Цей період використовується для фізичного та психологічного відновлення: достатній сон, якісне харчування, фізична активність, час з близькими, заняття хобі – все те, що дозволяє поповнити виснажені ресурси. Керівництво має розуміти, що період відновлення не є втратою робочого часу, а інвестицією в довгострокову працездатність та збереження кадрів.

Для працівників, які отримали фізичні травми під час масових заходів, психологічна реабілітація інтегрується з медичною. Поранення, навіть відносно легкі, можуть мати психологічні наслідки: страх повернення до роботи, почуття вразливості, гнів на тих, хто завдав травми, провину за те, що не зміг захистити себе або колег. Психолог працює з цими переживаннями, допомагає прийняти те, що сталося, підтримує процес фізичного одужання через психологічні техніки управління болем, тривогою, відновлення впевненості в собі. Організовується поступове повернення до роботи через виконання менш стресових обов'язків з поступовим нарощуванням навантаження.

Довгострокова психологічна підтримка спрямована на забезпечення психологічного благополуччя поліцейських протягом усієї їхньої кар'єри та

профілактику професійного вигорання, яке є серйозною проблемою для працівників, які регулярно працюють у стресових умовах. Професійне вигорання характеризується емоційним виснаженням, деперсоналізацією (цинічне ставлення до громадян), зниженням професійної самоефективності та може призводити до серйозних наслідків як для самих працівників, так і для якості їхньої роботи.

Система довгострокової підтримки включає регулярні групи підтримки для поліцейських, які працюють з натовпом. Групи ведуться досвідченим психологом, який забезпечує безпечну, конфіденційну атмосферу та допомагає учасникам отримувати максимальну користь від спілкування.

Важливим елементом довгострокової підтримки є доступ до індивідуального психологічного консультування в будь-який момент, коли працівник відчуває таку потребу. Створюється система, коли поліцейський може записатися на прийом до психолога без складних бюрократичних процедур, без необхідності пояснювати керівництву причини звернення, з гарантією конфіденційності. Психологічна служба працює за принципом «відкритих дверей», коли працівники знають, що їхні звернення будуть прийняті з розумінням та без осуду. Для зручності надається можливість не лише особистих зустрічей, але й телефонних консультацій, онлайн-сесій, що особливо актуально для працівників, які працюють у віддалених районах або за складними графіками.

Профілактика професійного вигорання також включає програми розвитку резильєнтності – психологічної стійкості та здатності відновлюватися після стресових подій. Проводяться спеціалізовані тренінги, які навчають поліцейських:

- технікам побудови особистісної стійкості;
- розвитку оптимістичного, але реалістичного мислення;
- формуванню життєстійких переконань;
- навичкам знаходження сенсу навіть у складних ситуаціях;
- розвитку соціальної підтримки;

- практиці усвідомленості (усвідомленість);
- техніці когнітивної реструктуризації.

Ці програми базуються на науково обґрунтованих підходах та доведено підвищують здатність людей справлятися зі стресом та зберігати психологічне здоров'я [19].

Організаційна підтримка включає створення умов праці, які самі по собі є профілактикою вигорання. Це передбачає справедливий розподіл навантаження між працівниками, уникнення надмірних переробок, забезпечення достатніх періодів відпочинку між інтенсивними службовими завданнями, можливість ротації між різними видами діяльності (коли працівники не постійно залучаються лише до роботи на масових заходах, а й чергують її з іншими обов'язками). Важливим є визнання та винагорода працівників за їхню працю, створення можливостей для професійного розвитку та кар'єрного зростання, залучення працівників до прийняття рішень, що стосуються їхньої роботи.

Особлива увага приділяється підтримці сімей поліцейських, оскільки здорові сімейні відносини є одним з найпотужніших захисних факторів проти професійного стресу та вигорання. Організуються сімейні консультації, де психологи допомагають сім'ям розуміти специфіку роботи поліцейського, справлятися з тривогою за близьку людину, підтримувати її у складні періоди. Проводяться сімейні заходи, які зміцнюють зв'язок між поліцейськими та їхніми родинами, створюють почуття спільності та взаємної підтримки серед сімей працівників підрозділу.

В умовах воєнного стану довгострокова психологічна підтримка має враховувати додаткові стресори, з якими стикаються поліцейські: постійна загроза життю, втрати колег, економічні труднощі, розлука з родинами. Психологічна служба адаптує свої програми до цих реалій, надає допомогу в роботі з травмою війни, втратою, невизначеністю майбутнього. Створюються спеціальні програми підтримки для працівників, які втратили колег під час виконання службових обов'язків, допомога у переживанні горя та відновленні після втрати. Психологи також працюють з екзистенційними питаннями, які

гостро постають в умовах війни: сенс служби, цінність життя, морально-етичні дилеми професійної діяльності в екстремальних умовах.

Ефективність всієї системи психологічної підтримки залежить від її інтегрованості в загальну структуру організації, підтримки керівництва на всіх рівнях, достатнього фінансування та кадрового забезпечення психологічної служби, а також від формування організаційної культури, де турбота про психологічне здоров'я працівників визнається пріоритетом, а не другорядним питанням.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження присвячене актуальній проблемі психологічних аспектів діяльності поліцейських під час масових заходів в умовах воєнного стану, що набуває особливого значення в контексті сучасних викликів національної безпеки України. Комплексний аналіз теоретичних засад психології натовпу, емпіричне вивчення специфіки професійної діяльності правоохоронців та розробка рекомендацій щодо психологічної підготовки – дозволили сформулювати наступні висновки.

У процесі теоретичного аналізу проблеми було систематизовано наукові підходи до розуміння психології натовпу та особливостей поведінки великих груп людей у кризових ситуаціях. Встановлено, що натовп як соціально-психологічний феномен характеризується специфічними механізмами формування колективної свідомості, зниженням індивідуальної відповідальності, підвищеною емоційною заразливістю та схильністю до ірраціональної поведінки. Водночас проаналізовано психологічні особливості різних категорій осіб, що беруть участь у масових заходах в умовах воєнного стану: внутрішньо переміщені особи, що перебувають у стані психологічної травми та дезорієнтації; родичі загиблих та зниклих безвісти, які переживають гострі емоційні стани; волонтери та активісти з підвищеним рівнем тривожності та відповідальності; особи похилого віку та люди з обмеженими можливостями, які потребують особливої уваги та підтримки. Встановлено, що в умовах війни значно зростає ризик конфліктних ситуацій, емоційних зривів та непередбачуваної поведінки учасників масових заходів.

Доведено, що в умовах війни психологія натовпу набуває специфічних характеристик: підвищується рівень тривожності та агресивності учасників масових заходів, знижується поріг толерантності до фрустраційних ситуацій, зростає ймовірність виникнення паніки та конфліктів. Ці особливості вимагають від поліцейських якісно нового рівня професійної підготовки та психологічної компетентності.

Систематизовано типологію масових заходів та категорій осіб, з якими взаємодіють поліцейські в умовах воєнного стану: мирні громадяни на заходах цивільного характеру, внутрішньо переміщені особи, учасники акцій незгоди, особи в стані паніки та потенційно небезпечні елементи. Для кожної категорії виділено специфічні психологічні характеристики та рекомендовані стратегії взаємодії. Теоретично обґрунтовано, що ефективність роботи поліцейських під час масових заходів визначається комплексом професійно важливих якостей: стресостійкістю, емоційним інтелектом, комунікативною компетентністю, здатністю до швидкого прийняття рішень в умовах невизначеності, навичками деескалації конфліктів та управління власним психоемоційним станом.

Емпіричне дослідження, проведене серед 37 поліцейських, які безпосередньо залучені до забезпечення громадського порядку під час масових заходів в умовах воєнного стану, дозволило отримати об'єктивну картину психологічних аспектів їхньої професійної діяльності.

Встановлено, що професійна діяльність поліцейських під час масових заходів характеризується високим рівнем фізичної небезпеки та психологічного навантаження. Критичним показником є те, що 64,8% респондентів повідомили про отримання травм різного ступеня тяжкості під час виконання службових обов'язків, що свідчить про реальну загрозу життю та здоров'ю правоохоронців і вимагає посилення заходів безпеки та психологічної підтримки.

Діагностика рівня стресостійкості виявила тривожну тенденцію: значна частка поліцейських демонструє низьку (13,5 %) та середню (38 %) стресостійкість, що загалом становить 51,5 % від загальної вибірки. Лише 48,5 % опитаних мають високий рівень стресостійкості, достатній для ефективного виконання професійних обов'язків в екстремальних умовах. Ці показники вказують на критичну необхідність впровадження комплексних програм психологічної підготовки та підвищення стресостійкості особового складу.

Аналіз кореляційних зв'язків показав, що низька стресостійкість статистично значуще пов'язана з підвищеним рівнем професійного вигорання,

зниженням ефективності професійної діяльності та збільшенням ризику прийняття помилкових рішень в критичних ситуаціях.

Виявлено, що основними стресогенними факторами для поліцейських є: постійна загроза життю та здоров'ю, необхідність швидкого прийняття рішень в умовах дефіциту інформації, високий рівень відповідальності за життя громадян, емоційне виснаження внаслідок тривалого перебування в стані підвищеної готовності та конфліктна взаємодія з агресивно налаштованими особами.

Встановлено, що правоохоронці мають дефіцит комунікативних навичок та технік деескалації конфліктів: лише 14 (38 %) респондентів вважають свою підготовку в цій сфері достатньою, 17 осіб (45 %) оцінюють її як задовільну, а 6 (17 %) респондентів визнають її недостатньою для ефективної роботи з натовпом.

На основі теоретичного аналізу та емпіричних даних розроблено комплексну модель психологічної підготовки поліцейських до роботи під час масових заходів в умовах воєнного стану, яка включає наступні компоненти:

– Розвиток стресостійкості та навичок саморегуляції. З огляду на виявлений високий відсоток поліцейських із низькою та середньою стресостійкістю, критично важливим є впровадження систематичних тренінгів з управління стресом, техніками релаксації, дихальними вправами, методами швидкого відновлення психоемоційного балансу;

– Формування комунікативної компетентності та навичок деескалації конфліктів. Враховуючи специфіку взаємодії з різними категоріями громадян в умовах підвищеної емоційної напруги, необхідно розвивати у поліцейських навички активного слухання, емпатії, асертивної комунікації, розпізнавання невербальних сигналів агресії, техніки вербального і невербального впливу для зниження напруги в натовпі;

– Психологічна підготовка до роботи в екстремальних умовах. Включає моделювання реалістичних ситуацій масових заходів з використанням імерсивних технологій, відпрацювання алгоритмів дій у критичних ситуаціях,

розвиток навичок швидкого аналізу обстановки та прийняття рішень, тренування стійкості до фізичних навантажень та больових відчуттів, формування психологічної готовності до можливих травм та втрат;

– Розвиток емоційного інтелекту. Він є ключовою компетенцією для розуміння психологічного стану натовпу та окремих індивідів, управління власними емоціями в стресових ситуаціях, створення психологічного контакту з різними категоріями громадян;

– Формування спеціальних знань про психологію натовпу. Поліцейські повинні володіти теоретичними знаннями про механізми формування і функціонування натовпу, типологію натовпів та особливості поведінки різних типів, закономірності виникнення паніки та способи її попередження, психологічні особливості різних категорій громадян (ВПО, учасників протестів, осіб у стані афекту), методи психологічного впливу на натовп (переконання, навіювання, зараження);

– Удосконалення організаційних аспектів психологічного супроводу. Результати дослідження вказують на необхідність створення системи безперервного психологічного супроводу поліцейських, яка включає: обов'язкову психологічну підготовку перед виходом на масові заходи, психологічний супровід безпосередньо під час заходів (присутність психолога в складі оперативних груп), обов'язковий психологічний дебрифінг після завершення заходів, регулярний моніторинг психологічного стану особового складу, створення умов для психологічного відновлення між черговими виїздами.

Отже, поставлена мета у кваліфікаційній роботі повністю досягнута, а визначені завдання виконані. У роботі здійснено комплексний аналіз психологічних механізмів формування та функціонування натовпу, а також визначено особливості професійної діяльності поліцейських в умовах воєнного стану. Розроблені практичні рекомендації сприятимуть підвищенню професійної компетентності поліцейських та забезпеченню громадської безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР, (Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141), [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Наказ МВС України № 706 від 23 серпня 2018 «Про затвердження Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів».

3. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.01.2026).

4. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2123-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text> (дата звернення: 10.01.2026).

5. Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10.08.2016 № 773. Дата оновлення 10.08.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-16#Text> (дата звернення 10.01.2026).

6. Про Національну поліцію України: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Дата оновлення 12.09.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 10.01.2026).

7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 №389-VIII. Дата оновлення 19.04.2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 10.01.2026).

II. ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА

8. Бандурка О.М., Венедиктов В.С., Тімченко О.В., Христенко В.Є. Екстремальна юридична психологія в діяльності персоналу органів внутрішніх справ України : наук.- практ. посіб. Харків : НУВС, 2005. 319 с.

9. Барба В.Є. Поняття публічної безпеки і порядку як об'єкта взаємодії територіальних підрозділів Національної поліції з органами місцевого самоврядування. Південноукраїнський правничий часопис. 2018. № 4. Т. 1. С. 32–36.

10. Батраченко О.В. Поняття та ознаки публічної безпеки та порядку як об'єктів адміністративно-правової охорони. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 3. С. 84–86.

11. Вербовий В.П. Оптимізація психофізичного стану майбутніх поліцейських в процесі фізичного виховання : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання та спорту : 24.00.02 ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2016. 20 с.

12. Власенко І.В., Шевченко Т.В., Коваленко І.М. Аналіз тактики та порядку дій сил правопорядку при забезпеченні публічної безпеки за «Скандинавською моделлю». Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України : зб. наук. пр./ МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. тактич. та спец.-фіз. підгот. ф-ту № 2. – Харків : ХНУВС, 2020. С. 167- 173.

13. Горбачова О. Психологічні аспекти масовидної поведінки в роботі поліції. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. 2017. С. 136-139.

14. Доброродня О. Психологія натовпу Гюстава ле Бона. Економіка інноваційної діяльності підприємств. Серія: Філософські науки. 2018. С. 375-376.

15. Доценко В.В. Методи розвитку стресостійкості у правоохоронців на етапі фахової підготовки. Право і безпека. 2018. Вип. № 2(69). С. 29–36.

16. Доценко В.В. Психологічні ресурси стресостійкості майбутніх правоохоронців. Право і безпека. 2017. Вип. 3. С. 14–20.

17. Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 1 липня 2022 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2022. 398 с. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/08/materialy_konferencziyi_donduvs_01_07_2022.pdf.

18. Йосипів Ю.Р., Туз Н.Д., Синенький В.М., Курляк М.Д. Забезпечення публічного порядку та безпеки під час мирних зібрань громадян (скандинавська модель) : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 96 с.

19. Кім К.В. Особливості розвитку стресостійкості майбутніх правоохоронців у процесі професійної підготовки : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.09. Ун-т цив. захисту України. Харків, 2008. 18 с.

20. Козирев М. Психологія стихійної масової поведінки. Політична психологія: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 363- 392.

21. Крищенко А.Є. Особливості визначення терміна «публічна безпека і порядок». Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 1. С. 206–214.

22. Лебон Гюстав Психологія мас. Київ. : Андронум. 2021. 138 с.

23. Піх Н.С. Особливості нормативно-правового застосування терміна «громадська (публічна) безпека і порядок» в Україні на сучасному етапі. Вчені записки ТНУ.імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2019. Т. 30 (69). № 5. С. 96–104.

24. Поливанюк, В. Д., Казначеев, Д. Г., Біліченко, В. В., Бойко, О. І., Є. Фурса, (2019). Правові та тактичні засади застосування поліцейськими спеціальних засобів.

25. Поліцейська діяльність: адміністративно-правове регулювання: навчальний посібник / Ю.А. Хатнюк, О.Б. Мороз, В.В. Бондар, М.Ю. Самченко, С.С. Гнатюк, Є.В. Кобко; За ред. Ю.С. Назара. Львів. Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 640 с.

26. Принципи забезпечення публічної безпеки / В.В. Сокурєнко // Вісник Кримінологічної асоціації України. - 2018. - № 1 (18). - С. 15-22.

27. Психологічна готовність військовослужбовців Національної гвардії України до службово-бойової діяльності поза межами пункту постійної дислокації: монографія. Х.: Національна акад. НГУ, 2016. 335 с.

28. Психологія натовпу й управління ним при виконанні службово-бойових завдань [Текст]: навч. посіб. / І. І. Приходько, О. В. Тімченко, С. Т. Полторак та ін. – Х. : НА НГУ, 2015. – 250 с.

29. Рибицька О. Забезпечення публічної безпеки як однієї зі сфер національної безпеки під час дії воєнного стану. URL: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-2-8>.

30. Ришко Г.М. Основні концептуальні теорії та підходи до вивчення феномена стресостійкості особистості. Проблеми сучасної психології. 2013. Вип. 22. С. 493–509.

31. Сервачак О.В., Лефтеров В.О. Психологія проведення масових спортивних заходів на великих стадіонах : монографія / О.В. Сервачак, В.О. Лефтеров. – Одеса : Фенікс, 2018. – 254 с.

32. Туз Н. Д. Структура командування під час забезпечення охорони публічного порядку та безпеки згідно зі скандинавською системою. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2018. № 3. С. 202–210.

33. Туленков М. В., Лобанова А. С., Яремчук С. С. Т 82 Системний аналіз у соціології : підручник / за заг. ред. М. В. Туленкова. Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2023. 508 с.

34. Фрейд Зигмунд Психологія спільнот і аналіз людського «Я». Київ. : Андронум. 2021. 90 с.

35. Шевченко В., Мольченко Д. Психологічні особливості впливу ситуативної тривожності на ефективність публічного виступу. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки. 2016. № 1. С. 229–235.

III. ДОДАТКОВІ ДЖЕРЕЛА

36. Аврамчук О. Формування громадської думки в умовах інформаційної війни: український досвід. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/29432> (дата звернення: 25.12.2025).

37. Безпека мирних зібрань на тему ЛГБТКІ+: проблеми комунікації між організаторами, поліцією та органами місцевого самоврядування / Пілотне дослідження. – Київ. - 36 с. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Press_Strateg_Komunik_A4-2-1.pdf (дата звернення: 10.12.2025).

38. Козлова О.А. Соціальна психологія груп та групової взаємодії : практикум для студентів спеціальності 6.030101 «Соціологія» / О.А. Козлова – Харків : НТУ «ХП», 2017. – 142 с.

39. Моца А.А., Моца В.В. Права людини в умовах воєнного стану. Наукові перспективи № 4 (22). С. 280-291.

40. Організаційно-правове забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 7 липня 2023 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. 342 с.

41. Особливості застосування поліцейськими заходів примусу в умовах воєнного стану. Особливості застосування поліцейськими заходів примусу в умовах воєнного стану | Поради юриста. URL: <https://porady.org.ua/osoblyvosti-zastosuvannya-politseyskymy-zakhodiv-prymusu-v-umovakh-voyennoho-stanu> (дата звернення: 16.12.2025).

42. Психологія мас : конспект лекцій / укладачі: П. І. Сахно, К. С. Сахно. – Суми: Сумський державний університет, 2022. – 116 с.

43. Психологія масової поведінки: Конспект лекцій для здобувачів освіти другого (магістерського) рівня за освітньо-професійною програмою «Психологія» / Укладач Коссова-Сіліна Г.О. Біла Церква: БІНПО. 2024. 49 с.

44. Паскевська Ю.А. Психологія масової поведінки: навчальний посібник для студентів спеціальності «Психологія» денної та заочної форм навчання. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 70 с.

45. Психологія масової комунікації: навчальний посібник для студентів. Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2012. 120 с.

46. Тимошенко В.І. Тард Жан Габріель // Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В.І.Шаkun (голова), В.І.Тимошенко (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Нац. акад. внутр. справ. – 2019. – С.433-435.

47. Топільницький В.В., Тичина Б.М. Проблеми правового регулювання понять «воєнний стан», «стан війни», «воєнний час». Правова позиція, № 4 (25), 2019. С.91-99.

48. Шинкарук О.М. Психологія професійної діяльності військовослужбовців-прикордонників: монографія. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2019. 334 с.